

Analiza
**socio-ekonomskog
položaja mladih
iz osjetljivih grupa**

Projekat finansira
Evropska unija

Ministarstvo
javne uprave

MASTER

MASTER

Mentorskom podrškom do ekonomske sigurnosti mladih

„Ovaj dokument je napravljen uz finansijsku pomoć Evropske unije. Sadržaj ovog dokumenta je isključiva odgovornost /stavite naziv vaše organizacije/ i ni pod kojim okolnostima se ne može smatrati odrazom stava Evropske unije.“

avgust, 2022. godine

Analiza socio-ekonomskog položaja mladih iz osjetljivih grupa

Urednica:

mr Andrea Popović

Autori:

Ana Andrijašević
mr Andrea Popović
Milutin Vuković

Dizajn:

Ana Samardžić

Analiza stanja je nastala u sklopu projekta "Mentorskom podrškom do ekonomske sigurnosti mladih" koje realizuje Mreža za evropske politike - MASTER u partnerstvu sa Nacionalnim osmjehom Crne Gore, a ima za cilj da predstavi evropske i nacionalne politike namijenjene mladim ljudima u riziku, primjere dobre prakse iz Evropske unije, mišljenje i potrebe mladih, kao i njihove preporuke za unapređenje položaja mladih i mladih iz osjetljivih grupa u Crnoj Gori.

Projekat je podržan od strane NVO PRIMA u okviru Programa jačanja kapaciteta organizacija civilnog društva za pilotiranje inovativnih rješenja za poboljšano zapošljavanje i zapošljivost mladih iz osjetljivih grupa (NEET), a finansira ga Evropska unija u okviru Omladinskog Hub-a Zapadnog Balkana i Turske.

Aktivnosti ovog 12-mjesečnog projekta su usmjerene ka dobijanju adekvatnih podataka o položaju mladih i njihovom položaju na tržištu rada, stvaranju inovativnog rješenja podrške za zapošljavanje mladih u riziku, kao i unapređenju dodatnih znanja, vještina i kompetencija koje su potrebne za zapošljavanje.

SADRŽAJ

I Evropska praksa	6
1.1. Načela EU za ekonomsku sigurnost mladih.....	6
1.2. Socijalna politika i politika zapošljavanja Evropske unije.....	9
1.3. Mjere pomoći Evropske unije nezaposlenim mladima sa akcentom na NEET kategoriju	10
1.4. Uticaj COVID-19 virusa na zaposlenje mladih u EU	14
II Mladi u Crnoj Gori	16
2.1. Mladi, nezaposlenost i proces evropskih integracija	16
2.2. Mladi iz osjetljivih grupa.....	18
2.3. Programi podrške zapošljavanju mladih u Crnoj Gori.....	19
III Socio-ekonomski položaj i potrebe mladih u CG.....	23
3.1. Pregled istraživanja	23
3.2. Preporuke mladih za ekonomsko osnaživanje.....	42

I Evropska praksa

1.1. Načela EU za ekonomsku sigurnost mladih

Osim upućivanja na normative i relevantne podatke kada je riječ o EU prostoru, u analizi ćemo obrađivati i inicijative unutar Evropske unije, rukovodeći se Direktivama i preporukama Evropske unije koje za cilj imaju implementaciju pozitivnih mjera koje olakšavaju zapošljavanje, a samim tim i socijalno-ekonomski položaj mladih koji dolaze iz socijalno ugroženih porodica, kao i mladih iz posebno ranjivih kategorija.

Takođe, nezaobilazan segment analize jeste i uticaj pandemije COVID-19 virusa na socijalni status mladih kada je u pitanju zapošljavanje, mogućnost promjene zaposlenja i preporuke koje je potrebno implementirati kroz politike zapošljavanja i socijalne politike, sa ciljem smanjenja rizika od nezaposlenosti.

Prije upuštanja u detaljniju razradu analize stanja po pitanju nezaposlenosti mladih unutar Evropske unije, napominjemo da je **Evropska komisija 2017. godine uspostavila evropski stub socijalnih prava**, na koji način je dat akcenat na pristup socijalnoj zaštiti unutar evropske socijalne politike. Kroz evropski stub socijalnih prava predstavljeno je 20 načela koja se dijele u tri poglavlja, a odnose se na jednake mogućnosti i **pristup tržištu rada, pravedne uslove rada i socijalnu zaštitu i uključenost**. Ovih 20 načela predstavljaju ideje vodilje radi formiranja jake socijalne Evrope, koja je pravedna, puna mogućnosti i pruža jednake šanse bez obzira na socijalni status. Akcionim planom za sprovođenje evropskog stuba socijalnih prava Komisija je utvrdila konkretne inicijative za ostvarenje ciljeva evropskog stuba socijalnih prava. Sprovođenje stuba zajednički je poduhvat institucija EU-a, nacionalnih, regionalnih i lokalnih tijela, socijalnih partnera i civilnog društva¹.

Kroz peto načelo evropskog stuba socijalnih prava proklamuje se **sigurno i prilagodljivo zaposlenje**. Navedeno znači da bez obzira na vrstu i trajanje radnog odnosa radnici imaju pravo na pravedno i jednako postupanje u pogledu radnih uslova, pristupa socijalnoj zaštiti i osposobljavanju. Promoviše se prije svega zapošljavanje na neodređeno vrijeme. Osim navedenog, **promovišu se inovativni oblici zapošljavanja kojima se osiguravaju kvalitetni radni uslovi, te preduzetništvo i samozapošljavanje**, sa ciljem olakšavanja profesionalne mobilnosti kao jednog od značajnih faktora koji utiču na veću mogućnost zaposlenja, a samim tim brže i lakše finansijske nezavisnosti mladih. Ovim načinom pokušava se uticati na sprečavanje sklapanja radnih odnosa s nesigurnim radnim uslovima, uključujući zabranu zloupotrebe nestandardnih ugovora, naročito kada su u pitanju mladi, dok se akcenat stavlja i na dužinu trajanja probnog rada.

Načelom 12 evropskog stuba socijalnih prava obezbjeđuje se socijalna zaštita bez obzira na vrstu i trajanje radnog odnosa zaposlenih, a u uporedivim uslovima i samozaposlenima, koji imaju pravo na primjerenu socijalnu zaštitu. Sistemi socijalne zaštite su dizajnirani da obezbijede zaštitu od rizika od nezaposlenosti, a samim tim i od siromaštva, te da obezbijede adekvatnu zaštitu zaposlenim roditeljima, ali i zaštitu od socijalne isključenosti.

Međutim, **potpuna socijalna zaštita nije uvijek obezbijeđena ili dostupna mladima koji još uvijek nisu postali ekonomski aktivni ili su tek nedavno otpočeli sa radom.** Zbog njihovog uzrasta, dužih prelaznih perioda iz obrazovnih insisitucija u radne odnose, njihovog jačeg prisustva u određenim vrstama poslova gdje pristup socijalnoj zaštiti nije uvek u potpunosti zagarantovan ili obezbijeđen, **mladi mogu imati kraće formalno radno iskustvo, što opet predstavlja prepreku za zasnivanje radnog odnosa na neodređeno, i podrazumijeva duži probni rad sa nižim naknadama,** dok zbog navedenih razloga redovno kasne i isplate poreza i doprinosa koje predstavljaju jedan od preduslova za pristup pogodnostima koje se obezbjeđuju kroz šeme socijalne zaštite unutar Evropske unije.

Neke zainteresovane strane, kao što je Evropski omladinski forum, kao i Evropski parlament (u Rezoluciji od 8. oktobra 2020. o Garanciji za mlade), uputili su poziv za bolji pristup društvenoj zaštiti mladih upravo kada je u pitanju zaposlenje i bolji uslovi rada. Na navedeni poziv, Komisija je odgovorila dokumentom o zapošljavanju mladih „**Most do poslova za sledeću generaciju**“, koja sadrži studiju o pristupu mladih socijalnoj zaštiti.² Navedeni dokument počinje obraćanjem Predsjednice Ursule von der Lajen sledećim riječima:

„Ni jedna država članica ne bi se smjela naći u situaciji da mora birati između odgovora na krizu ili ulaganja u svoje ljude. **Zbog toga će „Next Generation EU“ osigurati više sredstava za [...] borbu protiv nezaposlenosti mladih. Time će se mladima omogućiti sticanje vještina, znanja i kvalifikacija koje su im potrebne da se prilagode u današnjem svijetu brzih promjena .**“

¹Evropska komisija, Evropski stub socijalnih prava u 20 načela, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_hr pristupljeno 15.5.2022.

² Potpora za zapošljavanje mladih: lakši prelazak u svijet rada za novu generaciju, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0276> - Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions

Inicijative predstavljene u ovoj Komunikaciji doprinose Komisijinoj strategiji oporavka nakon pandemije bolesti COVID-19, jamče uključivanje digitalne i zelene tranzicije EU-a u samu srž politika zapošljavanja mladih. Njima se sprovodi evropski stub socijalnih prava te podupire nova industrijska strategija.

Komunikacija je dopunjena novim predlozima Komisije o Akcionom planu za digitalno obrazovanje (2021. – 2027.) koji utvrđuje dva prioritetna područja: **podsticanje razvoja uspješnog ekosistema digitalnog obrazovanja i razvoj digitalnih vještina i kompetencija za digitalnu transformaciju**³, kao i preporuka Vijeća Evropske unije o još djelotvornijoj evropskoj saradnji u području visokog obrazovanja koja je donijeta u aprilu 2022. godine⁴, i te će inicijative činiti cjelovit odgovor na poteškoće s kojima se suočava naša sledeća generacija.

³ Akcioni plan za digitalno obrazovanje (2021. – 2027.), <https://education.ec.europa.eu/hr/focus-topics/digital-education/action-plan>, pristupljeno 17.5.2022.

⁴ Evropski prostor obrazovanja, <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/education-area/>, pristupljeno 17.5.2022.

1.2. Socijalna politika i politika zapošljavanja Evropske unije

Kako bi se zaposlenima, uključujući i mlade, omogućilo da u potpunosti koriste pravo na slobodno kretanje i traženje zaposlenja na cijelom zajedničkom tržištu, prvenstveno je **Ugovorom iz Rima predviđeno usklađivanje sistema socijalne sigurnosti država članica**. Bitna stavka koju imenovani Ugovor uvodi jeste načelo jednakih davanja za muškarce i žene, koje otvara mogućnost za promovisanje jednakosti i na drugim poljima kada je u pitanju socijalna zaštita, a osnovan je i Evropski socijalni fond.

Evropski socijalni fond (ESF) je najstariji evropski strukturni i investicioni fond, osnovan 1957. godine. U pitanju je glavni fond koji se bavi socijalnom dimenzijom Unije, prevashodno razvojem ljudskih resursa. Svojim budžetom od oko 80 milijardi eura u periodu od 2014-2020. godine zauzima **približno četvrtinu evropske kohezione politike i oko osam odsto ukupnog budžeta EU**.

Prema članu 2 Uredbe o ESF, njegovi ciljevi su: promovisanje visokog nivoa zaposlenosti i kvaliteta radnih mjesta, unapređenje pristupa tržištu rada, podrška geografskoj i radnoj mobilnosti radnika, njihovom prilagođavanju industrijskim promjenama i promjenama u proizvodnim sistemima potrebnim za održivi razvoj, podrška dostizanju visokog nivoa obrazovanja i **obučnosti svih i prelasku iz obrazovanja u svijet rada za mlade ljude**. Nacionalne alokacije sredstava iz budžeta EU kreću se od 20 miliona eura u slučaju Luksemburga, preko 1,5 milijardi eura za Bugarsku, pa sve do Poljske, sa rekordnih 13 milijardi eura.⁵

Za novi budžet EU od 2021-2027. godine, Evropska komisija predlaže dalje jačanje socijalne dimenzije Unije kroz novi i unaprijeđeni Evropski socijalni fond plus (ESF+), a budžet će iznositi 100 milijardi eura, što je preko četvrtine sredstava izdvojenih za kohezionu politiku. Novim fondom biće objedinjeni do sada samostalni programi i inicijative: **Inicijativa za zapošljavanje mladih, Fond za evropsku pomoć najugroženijima, Program za zapošljavanje i socijalne inovacije i Program za zdravlje**. Cilj ovako širokog objedinjavanja fondova je veći stepen integracije i targetiranja podrške kao odgovor na izazove u društvu i tržištu rada u EU.

Komisija je, pored već pomenutog uspostavljanja evropskog stuba socijalnih prava, 3. marta 2021. objavila Akcioni plan za sprovođenje načela sadržanih u evropskom stubu socijalnih prava, kojim se utvrđuju konkretne inicijative na koje se Komisija obavezala u tekućem mandatu (do kraja 2024.) kako bi načela EU-a postala realnost, a ne samo slovo na papiru. Ovim akcionim planom određeni su i utvrđeni glavni ciljevi do 2030, među kojima je da **stopa zaposlenosti uzrasta od 20 do 64 godine bude najmanje 78 %, porast udjela odraslih koji svake godine učestvuju u osposobljavanju na najmanje 60 %, te smanjenje broja osoba kojima prijeti siromaštvo ili socijalna isključenost za najmanje 15 miliona**.

⁵Evropski socijalni fond za Zapadni Balkan, <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/FCD-Evropski-socijalni-fond-za-Zapadni-Balkan-by-Ivan-Sekulovic.pdf>, pristupljeno 15.6.2022.

1.3. Mjere pomoći Evropske unije nezaposlenim mladima sa akcentom na NEET kategoriju

Mladi koji nisu zaposleni i nisu u sistemu formalnog ili neformalnog obrazovanja ili obuka (NEET) su posebno ranjiva grupa, čiji status oscilira između nezaposlenosti, naročito dugotrajne nezaposlenosti, i ekonomske neaktivnosti.

Od vodeće inicijative Evrope iz 2010. godine pod nazivom „Mladi u pokretu“, stopa NEET mladih je postala **ključni indikator** u evropskim političkim diskusijama za praćenje i analizu ranjivosti ovih kategorija na tržištu rada i opšteg pristupa stalnom zaposlenju, kao i njihove aktivnosti (neaktivnosti) u potrazi za zasnivanjem stalnog radnog odnosa.

Akcioni plan za evropski stub socijalnih prava, koji je predložila Evropska komisija u martu 2021. i nakon čega je usljedila deklaracija na socijalnom samitu u Portu u maju 2021, **postavio je kao jedan od osnovnih ciljeva smanjenje stope NEET-a (15-29 godina) sa 12,6% (2019) na 9% do 2030.**

Zbog uočenog visokog procenta stope nezaposlenosti među mladima iz NEET kategorije, EU je pored već pobrojanih dokumenata u prethodnom dijelu, kojima se pruža socijalna zaštita zaposlenima unutar EU, osmislila i posebnu politiku koja se primjenjuje na ovu socijalno ugroženu društvenu kategoriju pod nazivom **“Pojačane garancije za mlade”**.

Upravo je **smanjenje broja NEET-a cilj politike „Pojačane garancije za mlade”**, koja predstavlja nastojanje svih država članica da svi mladi do 30 godina dobiju kvalitetnu ponudu za zaposlenje, dalje školovanje i opšte obrazovanje, pripravništvo sa boljim uslovima rada, i to u roku ne dužem od četiri mjeseca od gubitka radnog mjesta ili prestanka školovanja.⁶ Sve su se države EU-a obavezale provesti pojačanu Garanciju za mlade u Preporuci Savjeta iz oktobra 2020.⁷

U okviru smjernica za politike zapošljavanja država članica, koje je Savjet donio u svojoj Odluci 2019/1181, pozivaju se države članice da nastave **rešavati pitanja nezaposlenosti mladih osoba i mladih koji ne rade, koji nisu u sistemu redovnog obrazovanja te nisu u sistemu obrazovanja odraslih - obuka (NEET) sprečavanjem ranog napuštanja školovanja, te strukturnim poboljšanjem prelaska iz sistema školovanja do pronalaženja posla.**

Garancija za mlade otvorila je mladima nove mogućnosti, i ista se može ocijeniti kao snažan pokretač strukturalnih reformi i inovacija. Zahvaljujući njoj većina javnih službi za zapošljavanje poboljšala je i proširila svoje usluge za mlade. Nakon sedam godina, do neposredno prije izbijanja pandemije bolesti COVID-19, **u EU-u se broj mladih koji nisu zaposleni, ne obrazuju se i ne osposobljavaju smanjio za približno 1,7 miliona.**

⁶ Poboļšana Garancija za mlade, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079&langId=en>, pristupljeno 18.5.2022.

⁷ PREPORUKA Savjeta od 30. oktobra 2020. o lakšem prelasku u svijet rada – jačanje Garancije za mlade te o zamjeni Preporuke Savjeta od 22. aprila 2013. o uspostavljanju Garancije za mlade (2020/C 372/01)

Nezaposlenost mladih bila je rekordno niska u februaru 2020, (14,9 %) tek nekoliko sedmica prije nego što su se zbog pandemije u cijelom EU-u počele uvoditi mjere ograničavanja kretanja.

Iako je i poboljšavanje makroekonomskog okruženja nesporno imalo uticaja na te pozitivne promjene, dokazi ukazuju na postojanje znatnog učinka Garancije za mlade. **Više od 24 miliona mladih koji su nekada učestvovali u programima Garancije za mlade primilo je ponude za zaposlenje, nastavak obrazovanja ili pripravnništvo.**

Pojačana Garancija za mlade prevazilazi prepreke sa kojima se NEET kategorije susreću prilikom potrage za zaposlenjem i to postiže **personaliziranim, prilagođenim pristupima, koji mladima daje odgovarajuće profesionalno usmjeravanje i pomaže im da pronađu ubrzane ili intenzivne kurseve ako im je isto neophodno za dalje usavršavanje, što svakako utiče na veću mogućnost pronalaska zaposlenja.**

Pored Garancije za mlade, neophodno je ukazati na pomoć koju pruža EU u vidu znatnih finansija kroz instrument **“Next Generation EU”**.⁸ Dugoročni proračun EU-a⁹ i inicijativa “Next Generation EU” – privremeni instrument za podsticanje oporavka – najveći je paket podsticaja ikada finansiran u Evropi, a za obnovu Evrope nakon COVID-a 19 izdvojeno je čak 2,018 milijardi eura.

EU podržava primjenu Garancije za mlade i kroz druga značajna sredstva: Evropski socijalni fond plus (ESF+), sa budžetom od 99 milijardi eura, što će biti ključni finansijski resurs EU za podršku implementaciji Garancije za mlade u budžetu EU za 2021-2027. **Osim navedenog, sve države članice će morati da ulože odgovarajuću količinu svojih ESF+ resursa u predviđene aktivnosti i strukturne reforme za podršku zapošljavanju mladih, obrazovanju i obuci.** Države članice sa većom stopom mladih ljudi koji nisu zaposleni, ne obrazuju se ili ne obučavaju (NEET) trebalo bi od svojih sredstava da opredjele najmanje 12,5% ESF+ resursa za zapošljavanje mladih, obrazovanje i obuku.

Dodatnih 47,5 milijardi eura dostupno je u okviru inicijative za pomoć u oporavku kohezije i teritorija Evrope (**REACT-EU**) za 2021-2023. Države članice mogu povećati svoje resurse Evropskog socijalnog fonda (ESF) i **Inicijative za zapošljavanje mladih (YEI)**¹⁰ kako bi pomogle mladim ljudima pogođenim krizom korona virusa u skladu sa ciljevima oporavka.

Osim navedenih podsticajnih politika, u okviru Evropskog stuba socijalnih prava, predložena je i nova inicijativa **“ALMA”** (Aim, Learn, Master, Achieve)¹¹, koja ima za **cilj pružanje prvih radnih iskustava u inostranstvu za mlade u nepovoljnom položaju iz NEET kategorije.**

⁸ Evropski plan oporavka, https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_hr#next-generation-eu, pristupljeno 24.5.2022.

⁹ Konferencija o budućnosti Evrope, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/conference-future-europe_en pristupljeno 24.5.2022.

¹⁰ Zapošljavanje, socijalne politike i uključenost, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1176&langId=en>, pristupljeno 24.5.2022.

¹¹ Ibid.

Inicijativa ALMA temelji se na programu socijalne inovacije koji Njemačka sprovodi od 2008. (IdA – Integration durch Austausch, Uključivanje putem razmjene).

Inicijativa **ALMA će predstavljati dopunu postojećim programima za mobilnost mladih kao što su Erasmus Plus ili Evropske snage solidarnosti jer je namijenjena grupi mladih koji nisu obuhvaćeni tim programima.**

Cilj ove inicijative je pružanje pomoći najugroženijim mladim ljudima da brže i efikasnije pronađu put prema tržištu rada. **To se posebno odnosi na najugroženije među mladima starosti od 18 do 30 godina koji ne rade, nisu u sistemu redovnog obrazovanja, te nisu u sistemu obrazovanja odraslih - obukama.** Te se osobe suočavaju sa vrlo slabim izgledima za zapošljavanje ili osposobljavanje iz ličnih ili strukturnih razloga (npr. invaliditet, dugotrajna nezaposlenost, niske kvalifikacije/strukovne vještine, migrantsko porijeklo).

Programom je osmišljeno da **ALMA korisnicima prije svega omogući boravak u inostranstvu uz mentorstvo u razdoblju od dva do šest mjeseci u drugoj državi članici EU-a, kao i sveobuhvatan projektni ciklus koji podrazumijeva mentoriranje i savjetovanje u svakoj fazi.** Ovako postavljenim ciljevima, omogućit će se unapređivanje vještina, znanja i iskustva i na taj način olakšati socijalno uključivanje mladih u njihovoj matičnoj zemlji, ali i pružiti prilika za stvaranje novih veza u čitavoj Evropi. Ovako osmišljena inicijativa će omogućiti najugroženijim mladima da se integrišu u društvo i pronađu svoje mjesto na tržištu rada, uz potencijalno stalno zaposlenje.

Pomoć koja se ovim programom pruža korisnicima, odnosno najugroženijim mladima podrazumijeva da će se istima omogućiti da prije boravka u inostranstvu pohađaju intenzivan i posebno prilagođen program osposobljavanja u svojoj matičnoj zemlji. Zatim, **korisnicima će biti ponuđen boravak koji uključuje stručnu praksu uz mentorstvo u razdoblju od 2 do 6 mjeseci u drugoj zemlji EU-a.** U konačnom, nakon povratka podrška se nastavlja, odnosno korisnici se usmjeravaju tako da novostečene vještine koriste u svojoj matičnoj zemlji kako bi se zaposlili ili nastavili obrazovanje. Sredstvima će se pokrivati troškovi kao što su putovanje, osiguranje, socijalno osiguranje, osnovne potrebe kao što su hrana i smještaj, mentorstvo i savjetovanje prije, tokom i nakon boravka u inostranstvu.

Osim pobrojanih inicijativa, EU je osmislila i **'Youth FIRST'**¹² projekat, koji pruža tehničku podršku za poboljšanje usluga koje se nude djeci i mladima. Ovaj projekat tehničke podrške ima za cilj, u kontekstu 2022. godine koja je godina mladih, da **pomogne državama članicama da osmisle politike koje poboljšavaju dobrobit djece i mladih, obrazovanje, obuku/vještine, socijalne usluge, kao i pristup finansijama i finansijske pismenosti.**

¹² "Mladi prvo", https://reform-support.ec.europa.eu/youth-first-supporting-children-and-youth-wellbeing-education-training-social-protection-and-labour_en, pristupljeno 25.5.2022.

Takođe, projekat ima za cilj da mladim ljudima, **posebno mladima sa manje mogućnosti, iz siromašnih sredina, iz ruralnih ili udaljenih područja, ili koji pripadaju ranjivim grupama, da obrazovanje i mogućnost da postanu aktivni građani i akteri pozitivnih promjena,** kroz pet oblasti: 1. Obrazovanje i obuka; 2. Dobrobit i zdravlje, sa fokusom na promovisanje pitanja mentalnog zdravlja, savjetovanje i psiho-socijalnu podršku, upućivanje na zdravu ishranu i zdrav način života; 3. Društveno i građansko angažovanje mladih, omladinski rad i volontiranje, borba protiv lažnih vijesti, diskriminacije i govora mržnje i učešće u kreiranju politike; 4. Socijalna zaštita i pristup smještaju; 5. Pristup finansijama i finansijska pismenost.

Još jedan program podrške EU namjenjen mladima jeste **Evropski instrument za privremenu podršku radi smanjenja rizika od nezaposlenosti (SURE)**¹³, vrijedan 100 milijardi eura. Program je pokrenut u aprilu 2020. u cilju ublažavanja učinka pandemije na tržište rada, uključujući mlade. Te je godine programom obuhvaćeno oko 31 milion ljudi i 2,5 miliona preduzeća, dok je 2021. obuhvaćeno oko 3 miliona ljudi i 400 000 preduzeća.

Instrument "SURE" pokazao se kao izuzetno važan element sveobuhvatne Komisijine strategije za zaštitu građana i ublažavanje ozbiljnih socio-ekonomskih posljedica pandemije bolesti COVID-a. **Njime se pruža finansijska podrška u obliku zajmova koje EU uz povoljne uslove odobrava državama članicama za finansiranje nacionalnih programa skraćenog radnog vremena, sličnih mjera za očuvanje zaposlenosti i potporu prihodima, posebno za samozaposlene osobe i mlade.**

Imajući u vidu sve gorenavedeno, evidentno je da EU ulaže velike napore kako bi omogućila mladima, te mladima iz osjetljivih kategorija više šansi u pogledu obrazovanja, pri čemu se stvaraju nove mogućnosti za zaposlenje, i to ne samo u matičnoj zemlji iz koje dolaze, već i na području bilo koje zemlje članice.

Predstavljeni modeli su dobar putokaz koji može poslužiti za unapređenje socijalno-ekonomskog položaja mladih koji nisu zaposleni i nisu u sistemu formalnog ili neformalnog obrazovanja ili obuka, a žive u Crnoj Gori, osmišljavanjem inicijativa i programa sa jasno definisanim ciljevima, uz ekonomsku pomoć državnih nadležnih institucija i pristupnim fondovima EU.

¹³ Instrument SURE, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/IP_22_1987, pristupljeno 3.6.2022.

1.4. Uticaj COVID-19 virusa na zaposlenje mladih u EU

Mjere za zaustavljanje širenja pandemije COVID-19 virusa u Evropi početkom 2020. godine izazvale su usporavanje privredne aktivnosti, sa pratećim efektima koji su uticali na tržište rada. **Mladi ljudi su bili najviše pogođeni, obzirom da je relativno visok procenat zaposlenih u ovoj kategoriji imao niske do srednje kvalifikacije, ili su bili zaposleni na određeno vrijeme ili su radili kraće od punog radnog vremena.**

Komisija je 22. jula 2022. godine objavila Izvještaj zaposlenosti i socijalnih kretanja u Evropi (ESDE) za 2022. godinu u kojem se, između ostalog, utvrđuje prema relevantnim podacima da su upravo **mladi najpogođenija grupa koja je ostala bez radnog angažmana usljed krize izazvane pandemijom COVID-19 virusa.**¹⁴ Objašnjenja koja su data kroz analizu upućuju na zaključak da je posljedica ovako negativnog uticaja pandemije na zaposlenje mladih, između ostalog i zaključivanje ugovora na određeno vrijeme, te poteškoće u pronalaženju prvog zaposlenja nakon završetka školovanja, fakulteta ili osposobljavanja. Izvještaj doprinosi utvrđivanju i promociji politika zapošljavanja i socijalnih politika za rješavanje problema koji mlade ometaju u ekonomskom osamostaljivanju, posebno s obzirom na pogoršanje socioekonomske situacije zbog invazije Rusije na Ukrajinu.

Međutim i pored seta mjera, **evidentno je da je situacija mladih na tržištu rada i dalje teška, budući da poslodavci sa istima i dalje zaključuju ugovore na određeno, o privremenim i povremenim poslovima, što doprinosi povećanju stope nezaposlenosti i mladih NEET.**

Stopa zaposlenosti kod 15-24-godišnjaka opala je u prosjeku za -2,1 % u 2020. godini (na 31,4%) u odnosu na 2019. godinu, što predstavlja gubitak koji je samo djelimično nadoknađen porastom od 1,3 % u 2021. godini.

Socialno-ekonomski nedostaci mogu spriječiti mlade ljude da se plasiraju na tržište rada, koji ostaju u NEET kategoriji. **Vjerovatnoća da se mladi nađu unutar NEET kategorije je manja za oko 19% za one koji su završili srednje obrazovanje, dok je za one koji su završili visoko obrazovanje ova mogućnost manja za 28%, u odnosu na mlade koji se nisu obrazovali. Međutim, uticaj obrazovanja se značajno smanjuje kada se uzmu u obzir roditeljsko i socijalno-ekonomsko porijeklo, pri čemu je najjači efekat ovih uticaja zabilježen u južnoj Evropi, dok roditeljsko porijeklo igra manje važnu ulogu u nordijskim zemljama.**

¹⁴ Zapošljavanje: Izvještaj Komisije pokazuje da su mladi najpogođeniji gubitkom radnih mjesta zbog ekonomskih posljedica pandemije bolesti COVID-19 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/ip_22_4482, pristupljeno 3.6.2022

Glavni ciljevi EU za 2030. godinu u oblastima zapošljavanja, obrazovanja i socijalne inkluzije igraće ključnu ulogu u obezbjeđivanju snažnog društvenog oporavka nakon pandemije COVID-19 virusa, sa akcentom na **uključivanje i uzimanje punog učešća mladih na tržištu rada, kao i kontinuirano poboljšavanje njihove socijalne i ekonomske situacije.**

Konkretna politika koje EU planira primijeniti za podsticanje veće zaposlenosti mladih koje je kriza naročito pogodila već su predstavljene u prethodnom dijelu analize, a odnose se na poboljšanje integracije mladih na tržište rada, omogućavanje sticanja vještina, smanjenje rizika od nezaposlenosti, siromaštva i duga, promocija mobilnosti radne snage, te drugi vidovi pomoći mladima za sticanje imovine i stabilne zarade, dok su u pripremi i druge inicijative za pomoć mladima.

II Mladi u Crnoj Gori

2.1. Mladi, nezaposlenost i proces evropskih integracija

Crna Gora je članstvo u Evropskoj uniji definisala kao svoj spoljnopolitički prioritet. Ona je započela svoj put ka Uniji početkom ovog milenijuma, kada je cijeli region to formalno potvrdio na Zagrebačkom samitu, novembra 2000. godine, dok se intenziviranje ovog procesa desilo nakon sticanja (obnove) nezavisnosti 2006. godine. Crna Gora je dobila status kandidata za članstvo u Uniji decembra 2010, a otpočela je pregovore o pristupanju EU juna 2012. godine.¹⁵ U procesu pristupanja Crne Gore EU nakon 10 godina do sada su otvorena sva poglavlja, dok su tri poglavlja privremeno zatvorena.¹⁶

U Crnoj Gori prema Zakonu o mladima¹⁷, mladi su lica od navršениh 15 do navršениh 30 godina života, a omladinska politika je skup mjera i aktivnosti koje državni organi, organi lokalne samouprave, nevladine organizacije, studentski i učenički parlamenti i druga pravna lica preduzimaju za poboljšanje položaja mladih, njihovog ličnog i društvenog razvoja i uključivanja u društvene tokove. Prema posljednjem MONSTAT¹⁸ -ovom popisu iz 2011. godine u Crnoj Gori ima 21,4% mladih ljudi, što čini značaj udio u stanovništvu.

U procesu evropskih integracija naše države jedan od ključnih problema u Crnoj Gori, svakako **predstavlja nezaposlenost mladih, a jedan od dodatnih izazova jeste neaktivnost mladih koji nisu zaposleni, nisu u sistemu obrazovanja ni osposobljavanja, i koji ne traže aktivno zaposlenje (NEET)**. Procenat mladih iz ove kategorije tokom 2020. godine je bio 26,6 %. Takođe, izvještaji Evropske komisije upućuju na to da je neophodno ulagati dodatne napore sa ciljem poboljšanja radne snage i pristupa zapošljavanju, vještinama i kompetencijama.

¹⁵ Đurović, Gordana (2016), Evropska Unija i Crna Gora, EU Info centar, Podgorica, str. 82- 93. (<http://www.euic.me/wp-content/uploads/2017/02/EU-i-CG-issuu-Gordana-Djurovic.pdf> , pristup 14.4.2022)

¹⁶ ME4EU (2020), Otvorena i privremeno zatvorena poglavlja, Kancelarija za evropske integracije (www.eu.me , pristup 4.4.2022.)

¹⁷ Zakon o mladima (2019), br. 027/19, 020/19, Službeni list Crne Gore

¹⁸ Uprava za statistiku (2011), Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011, Saopštenje broj: No.117, Podgorica (<https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje%20starost%204%2009%202011%20prevod.pdf> , pristup 4.5.2022.)

Kako bi mlada osoba postala ekonomski nezavisna, neophodno je da stekne dostojanstven posao, a uloga države je da omogući mladim ljudima lak pristup tržištu rada. **„Neuspjeh da se dođe do dostojanstvenog posla nakon škole može imati ozbiljan trajan uticaj na profesionalni kapacitet i vještine mladih diplomaca, kao i na njihove prihode. Bilo koje vrijeme provedeno u nezaposlenosti, nedovoljnoj zaposlenosti i neaktivnosti može ostaviti ožiljke na mladog pojedinca.“**¹⁹ U tom kontekstu možemo zaključiti, da bi mlada osoba ostvarila ekonomsku i socijalnu sigurnost, neophodno je da bude zaposlena, a nažalost, jedan od ključnih problema u Crnoj Gori jeste neusklađenost obazovnog sistema i tržišta rada.

Prema **Indexu učešća mladih u 2020. godini** procenat mladih NEET (mladi koji ni zaposleni, ni u sistemu obrazovanja, ni osposobljavanja) u **Crnoj Gori je iznosio 26,6 %**. Ovaj procenat je znatno viši u odnosu na prosjek zemalja EU, koji iznosi **13,7 %**. Prema podacima Ankete o radnoj snazi, za **mlade iz starosne grupe 15-29** stopa aktivnosti u 2020. godini je iznosila **45,1, %, stopa zaposlenosti 31,3, % a stopa nezaposlenosti 30,7, %**.

Poslednji izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori u 2021. godini - kroz poglavlje 19 - Socijalna politika i zapošljavanje ističe da u dijelu politike zapošljavanja nedostaju sistemski prikupljeni podaci, kao i **djelotvornost i prisutnost aktivnih mjera rada kada je riječ o mladima**. Takođe, u izvještaju je naglašeno da se udio mladih (starosti 15-29 godina) NEET povećao u periodu između 2019. i 2020. godine sa 21,3% na 26,6%. Uz to se posebno naglašava neophodnost angažovanja oko mladih iz osjetljivih grupa.

¹⁹ Strategija za mlade 2017-2021 (2016), Vlada Crne Gore, str. 26. (www.strategijazamlade.me, pristup 15.5.2022)

2.2. Mladi iz osjetljivih grupa

Jedan od ciljeva ovog projekta jeste aktiviranje mladih iz osjetljivih grupa, **sa akcentom na mlade bez roditeljskog staranja i socio-ekonomski ugroženih porodica**, stoga u ovom dijelu analize ćemo se posvetiti mjerama podrške pri zapošljavanju ove populacije.

Kada je riječ o mladima iz osjetljivih grupa, isti se suočavaju sa nedostatkom mogućnosti i prilike za kvalitetnije obrazovanje i profesionalno napredovanje, problemima vezanim za stanovanje, zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu i slično.

Pravilnikom o organizaciji, normativima i načinu rada centara za socijalni rad (član 47) i Pravilnikom o bližim uslovima za pružanje i korišćenje usluga, normativima i minimalnim standardima usluga za smještaj djece i mladih u ustanovu i malu grupnu zajednicu **propisana je realizacija aktivnosti koje su usmjerene na sticanje životnih vještina u cilju osnaživanja i osamostaljivanja mlade osobe i pripremu za prelazak sa strukturiranog i nadgledanog okruženja ka samostalnom životu**. Međutim, smjernice u kojima bi se detaljnije predstavile vrste, oblici i načini rada u okviru pripremnih aktivnosti, kao i **akreditovani programi pripreme, još uvijek ne postoje**.

U skladu sa **Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti**, donesen je Pravilnik o sadržini i obliku individualnog plana aktivacije i načinu sprovođenja mjera socijalne uključenosti radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja, a ovim Pravilnikom je propisano da **Centar za socijalni rad s korisnikom pravi individualni plan aktivacije, zaključuje sporazum o aktivnom prevazilaženju njegove nepovoljne socijalne situacije koji sadrži aktivnosti i obaveze korisnika**. Ovo obuhvata, između ostalih, i mlade osobe koja su bile djeca bez roditeljskog staranja po osnovu korišćenja materijalnog obezbjeđenja.

Za neke grupe, prepoznate kao teško zapošljive i posebno ranjive, na osnovu Zakona o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti, donijeta je Uredba o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica, ali ova **Uredba ne uključuje kategoriju mladih koji su izašli iz institucionalnog smještaja ili lica koja su bila djeca bez roditeljskog staranja**. Mogućnosti za zaposlenje zavise od različitih faktora, a kada govorimo o mladima koji su napustili institucionalnu zaštitu, **prava vezana za zaposlenje su ista kao i za ostale mlade osobe, jer oni nisu prepoznati kao ranjiva kategorija kada je u pitanju zapošljavanje**.

Imajući u vidu navedeno, svakako je neophodno uvesti stimulatивne mjere za poslodavce kada je u pitanju zapošljavanje ove grupe mladih, kao i osigurati dostupnost mentorske podrške tokom procesa tranzicije.

2.3. Programi podrške zapošljavanju mladih u Crnoj Gori

U okviru napora na usklađivanju odnosa ponude i tražnje na tržištu rada **Program podrške za zapošljavanje mladih u 2022.** koji ima za cilj povećanje znanja, vještina i kompetencija, ključnih vještina i kompetencija, utiče na zapošljivosti i zapošljavanja mladih, posebno lica koja su u nepovoljnom položaju na tržištu rada.

Program se temelji na pet mjera koje će doprinijeti stvaranju preduslova za ublažavanje negativnih posljedica izazvanih prolongiranim zapošljavanjem mladih, i orijentisan je na **postizanje fer i inkluzivnog društva, punog mogućnosti, uz naglašavanje važnosti principa o aktivnoj podršci zapošljavanja.** Vlada je navela da će se ovim programom obezbijediti veća **usklađenost između obrazovanja i tržišta rada kroz međuinstitucionalnu saradnju, unaprijediti aktuelni i kreirati novi programi i zakonska rješenja,** uz posebno osmišljene mjere za mlade sa invaliditetom. Takođe, programom se planira jačanje institucionalnih kapaciteta za borbu protiv sive ekonomije, kao i jačanje apsorpcione moći korisnika EU pomoći u oblasti poljoprivrede.

Posebno je važno naglasiti da ovaj program predstavlja preteču uvođenju programa **“Garancija za mlade” u Crnoj Gori, koji države članice EU skoro deceniju uspješno sprovede kako bi podržale neometan prelazak mladih iz svijeta obrazovanja ili iz nezaposlenosti u svijet rada.** Crna Gora se na uvođenje “Garancija za mlade” obavezala na Ministarskom sastanku 8. jula 2021. godine.²⁰

Crna Gora će uvođenjem Garancije za mlade dobiti važnu strukturnu, finansijsku i tehničku pomoć od strane Evropske Komisije, kao i Međunarodne organizacije rada. **Glavni princip programa je da svaka mlada osoba starosne dobi do 30 godina, u roku od četiri mjeseca nakon što napusti obrazovanje ili osposobljavanje ili postane nezaposlena, dobije kvalitetnu ponudu za posao, mogućnost daljeg školovanja, stažiranje ili pripravništvo.** Planirano je da Plan implementacije Garancija za mlade bude spreman u drugoj polovini 2022. godine.

Nadalje, Programom rada Vlade u okviru projekta **“Digitalna transformacija”** planira se osposobljavanje 500 nezaposlenih osoba za deficitiranja IT zanimanja, a ciljna grupa su nezaposleni do 30 godina koji se nalaze na evidenciji nezaposlenih lica ZZZCG.

Sa ciljem podrške zapošljavanju mladih sa invaliditetom, ZZZCG će raspisati konkurs sa ciljem **aktivacije mladih osoba sa invaliditetom,** prevenciju njihove socijalne isključenosti, otvaranje novih radnih mjesta za mlade osobe sa invaliditetom, povećanje stručnih i radnih kvalifikacija mladih osoba sa invaliditetom, unapređenje njihovih znanja i vještina. Ciljna grupa su mladi sa inavliditetom do 30 godina koji se nalaze na evidenciji nezaposlenih ZZZCG.

²⁰ Vlada Crne Gore, www.gov.me, preuzeto 15.6.2022.

Takođe, jedna od mjera podsticaja zapošljavanja mladih jeste **podrška osposobljavanju i zapošljavanju mladih za poslove inspeksijskog nadzora**, koja podrazumjeva dvomjesečno osposobljavanje na radnom mjestu za 60 mladih sa stečenim visokim obrazovanjem, koji su minimum 2 mjeseca na evidenciji ZZZCG, i zapošljavanje na određeno vrijeme u trajanju od 9 mjeseci.

Nadalje, jedna od mjera jeste **podrška razvoju poljoprivrede kroz obučavanje nezaposlenih lica**, to jest mladih za sticanja preduzetničkih znanja i specifičnih vještina izrade projektnih aplikacija, upravljanje i implementacija projekata, organizovanje klastera i klasterskog umrežavanja subjekata iz oblasti poljoprivrede kroz određene obuke koje će sprovesti ZZZCG.

Ministarstvo prosvjete od 2013. godine sprovodi **Program stručnog osposobljavanja**, koji je u skladu sa Zakonom o stručnom osposobljavanju lica sa stečenim visokim obrazovanjem („Sl. list CG“, br. 38/2012). Ovim Programom²¹ je godišnje prosječno opredijeljeno između 8,5 i 10 miliona eura, dok u njemu učestvuje oko 3000 - 4500 mladih ljudi u toku devetomjesečnog perioda, koliko ovaj program traje. **Program je namijenjen visokoobrazovanim mladim ljudima, koji nemaju radnog iskustva u ovom stepenu obrazovanja i registrovani su kao nezaposleni.** Korisnici programa primaju mjesečnu naknadu u iznosu od 50 % prosječne plate u Crnoj Gori, a 28. jula 2022. na 14. sjednici Vlade donešana Uredba o povećanju naknada pripravniciima sa **266 eura na 450 eura**²², a nakon uspješno završene obuke, stručno osposobljena lica imaju pravo na polaganje državnog ispita. **Cilj ovog programa jeste da lice stekne neophodno radno iskustvo, kao i da mu se pruži mogućnosti da se nakon isteka devet mjeseci zaposli u struci, ukoliko uspješno usvoji znanje i prikaže dobar pristup poslu.**

U prethodnim godinama bile su mnogobrojne debate koliko se ovaj Program kvalitetno sprovodi, jer prilikom prijavljivanja poslodavci ne dostavljaju plan rada za pripravnike i u nekim slučajevima nemaju odgovarajućeg mentora koji će korisnicima prenositi znanje. Pored ovog problema, Ministarstvo prosvjete u Izvještaju o realizaciji Programa stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem za 2018/2019.²³ godinu je prepoznalo probleme kao što su nedovoljno informisanje poslodavaca, insistiranje poslodavaca da oni izvrše izbor korisnika, nepoštovanje vremenskih okvira i visoka regionalna disproporcija između ponude i tražnje.

Takođe, bitno je napomenuti da **nisu urađena relevantna istraživanja o procentu mladih koji su nastavili sa radom kod poslodavaca posle Programa stručnog osposobljavanja i koliko je mladih zapošljeno kod istih na neodređeno vrijeme.** Takođe, preporuka Evropske komisije iz Izvještaja o napretku Crne Gore jeste da „poboljša upravljanje sektorom i razvije odgovarajuće mehanizme praćenja i obezbjeđivanja mehanizama za stručno obrazovanje i osposobljavanje.“²⁴

²¹ Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Savjet za regionalnu saradnju (2018), Politika zapošljavanja mladih u Crnoj Gori, Platforma za zapošljavanje i socijalna pitanja ESAP, str 14. [http://www.minradiss.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=352958&rType=2&file=Publikacija%20-%20Politika%20zaposljavanja%20mladih%20u%20Crnoj%20Gori%20\(MRSS%20i%20RCC\).pdf&alphabet=cyr.](http://www.minradiss.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=352958&rType=2&file=Publikacija%20-%20Politika%20zaposljavanja%20mladih%20u%20Crnoj%20Gori%20(MRSS%20i%20RCC).pdf&alphabet=cyr.), pristup 20.05.2022)

²² Vlada Crne Gore, <https://www.gov.me/cyr/clanak/saopstenje-sa-14-sjednice-vlade-crne-gore-2>, pristupljeno avgust 2022.

²³ Ministarstvo prosvjete (2019), Izvještaj o realizaciji Programa stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem za 2018/2019, str 5. (<http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=342651&rType=2>, pristup 23.2.2020)

²⁴ European Commission (2019), Montenegro 2019 Report, 2019 Communication on EU Enlargement Policy

Program grantova za samozapošljavanje²⁵ predstavlja konkretnu finansijsku podršku iz pretprijetnih fondova Evropske unije Ministarstvu rada i socijalnog staranja u iznosu od 3,5 miliona eura. Cilj ovog programa jeste pružanje mogućnosti nezaposlenima sa evidencije Zavoda za zapošljavanje da pokrenu svoj biznis, **dodjeljivanjem bespovratnih sredstava u iznosu od 3000 do 7 5000 eura**. Svakako, ovaj način podrške omogućava jačanje preduzetničke svijesti mladih u Crnoj Gori, a pored toga doprinosi otvaranju novih radnih mjesta. Prioritetna grupa za dodjelu grantova su mladi ljudi, žene i dugoročno nezaposlena lica, koja imaju kreativne i inovativne ideje za pokretanje sopstvenog biznisa.²⁶

Investiciono – razvojni fond Crne Gore AD, u saradnji sa Direkcijom za razvoj malih i srednjih preduzeća i Zavodom za zapošljavanje Crne Gore, **raspisuje nefinansijsku i finansijsku podršku radi poboljšanja uslova za razvoj preduzetništva u Crnoj Gori**. Cilj ove Kreditne linije je pružanje podrške zainteresovanim licima koja planiraju da registruju sopstveni biznis. Na ovaj način će im se pružiti šansa da finansiraju mali biznis i isti učine dostupnim tržištu. Korisnici kredita mogu biti nezaposlena lica koja se nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (mladi, žene, lica sa invaliditetom...), privredna društva i preduzetnici u svim oblicima organizovanja koje predviđa Zakon o privrednim društvima, kao i lica koja djelatnost obavljaju na način definisan pravilima djelatnosti kojima se bave (zanatlije, poljoprivredni proizvođači, PZU i sl.), a koja posluju kraće od 12 mjeseci od dana podnošenja zahtjeva za kreditiranje.

Jedna od novina, koja može pomoći mladim ljudima koji pokreću sopstveni biznis jeste i Portal BIZNIS.GOV.ME, koji uvodi novi pristup u komunikaciji Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma sa mikro, malim i srednjim preduzećima. Dostupnost svih informacija od značaja na jednom mjestu – biznis.gov.me portalu, bi trebalo da olakša preduzećima poslovanje i pojednostavi procese dobijanja dostupne finansijske i nefinansijske podrške.

Pored navedenog, Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma takođe ima potpisan Memorandum o razumijevanju sa Japanskom agencijom za međunarodnu saradnju (JICA) u okviru III faze projekta „Jačanje i širenje mentoring sistema za mala i srednja preduzeća u zemljama Zapadnog Balkana“. Glavni ciljevi projekta su: **unapređenje standardizovane usluge mentoringa u Crnoj Gori uz podršku japanskih eksperata; afirmacija većeg broja preduzeća- mogućih korisnika mentoring usluga**; unapređenje biznis performansi privrednih subjekata; nastavak transfera znanja na polju mentoringa koristeći iskustva partnerskih institucija; formiranje mreže mentora na čitavoj teritoriji Crne Gore; unapređenje sistema za obuku mentora/trenera na radnom mjestu; jačanje regionalne saradnje među zemljama učesnicama projekta (Crna Gora, Srbija, Bosna i Hercegovina, Sjeverna Makedonija). **Proces mentoringa odvija se po JICA metodologiji prema kojoj stručno i sertifikovano lice – mentor sprovodi mentoring u direktnom kontaktu sa privrednim subjektom sa ciljem**

{COM(2019) 260 final}, Brussels, (<https://www.eu.me/mn/pregovori-o-pristupanju/dokumenti-pregovori/category/57-izvjestaji-o-napretku#>, pristup 22.05.2022)

²⁵ Zavod za zapošljavanje CG (2020), Program grantova za samozapošljavanje (<http://www.zzzcg.me/program-grantova-za-samozaposljavanje/>, pristup 22.06.2022)

²⁶ Zavod za zapošljavanje CG (2020), Program grantova za samozapošljavanje (<http://www.zzzcg.me/program-grantova-za-samozaposljavanje/>, pristup 22.06.2022)

zajedničke analize poslovanja, dijagnostifikovanja problema i sagledavanja potencijala za rast, na osnovu čega se priprema plan razvoja, što umnogome može pomoći mladim preduzetnicima.

Iako Vlada nudi određene programe aktivnog zapošljavanja mladih, čini se da je to daleko od mogućnosti koje su pružene njihovim vršnjacima u EU. Pored toga, jedan od uočljivih problema jeste i **nedovoljno uključivanje mladih u konsultacije o potrebama finansiranja i ekonomske podrške**. Između ostalog, potrebno je dodatno upoznavanje institucija sa pozitivnim inicijativama i primjerima dobre prakse sprovođenja politika za mlade na regionalnom i evropskom nivou, kako bi slične primjenili i na naše mlade, a sve u cilju unapređenja njihovog socio-ekonomskog položaja.

Takođe, omladinska politika mora biti zasnovana na dokazima, a praćenje efikasnosti sprovođenja mora biti usaglašeno sa nacionalnim ili međunarodno priznatim indikatorima, što u Crnoj Gori trenutno nije slučaj.

Prema Svjetskoj banci²⁷ najveći „kamen spoticanja“ u implementaciji politika za mlade jeste **nedostatak političke volje**. Naše istraživanje pokazuje da su mladi izrazili nezadovoljstvo ekonomskom podrškom institucija i smatraju se prilično marginalizovanom grupom. Takođe, kada je riječ o inicijativama koje kreiraju mladi ljudi, uglavnom ih donosioci odluka ne shvataju ozbiljno i pokušavaju da manipulišu njima u cilju kupovine socijalnog mira. Konačno, sve ovo doprinosi izostanku ishoda koji rezultiraju boljom ekonomskom pozicijom mladih u Crnoj Gori.

²⁷ Kovačić, Marko (2015), Politika za mlade u Hrvatskoj - Anatomija jedne javne politike, u: Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj, Institut za društvena istraživanja, Zagreb, str. 269-299 (<https://bib.irb.hr/datoteka/767134.12.pdf> , pristup 14.7.2022.)

III Socio-ekonomski položaj i potrebe mladih u CG

3.1. Pregled istraživanja

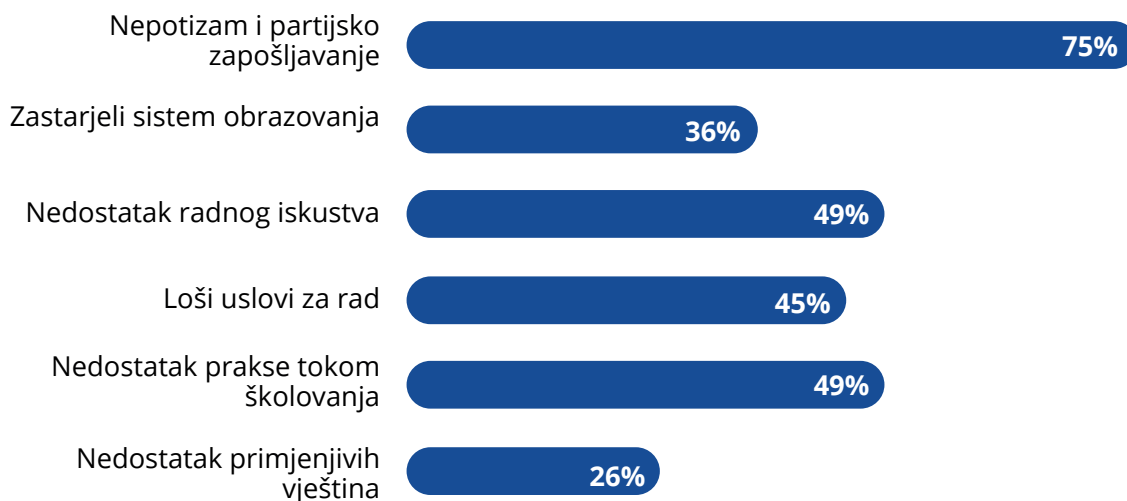
„Mladi u Crnoj Gori, kao posebna društvena grupa našli su se u položaju **„dvostruke tranzicije“**. Prva je **socijalna tranzicija** - odnosi se na proces prelaska iz nedemokratskog sistema u sistem parlamentarne demokratije i druga je **razvojna**, odnosno prelazak iz djetinjstva u odraslo doba.“²⁸ Stoga, može se zaključiti da je put mladih u Crnoj Gori bio težak od puta njihovih vršnjaka iz zemalja EU, u vezi sa izgradnjom socio-ekonomske sigurnosti.

Stoga, „Mreža za evropske politike- MASTER“ je sprovela istraživanje u toku **juna i jula mjeseca 2022. godine**, a koje je imalo za cilj upoznavanje sa realnim stanjem na terenu u ovoj oblasti. **Istraživanjem je obuhvaćeno skoro 400 ispitanika od 15 do 30 godina**, sa akcentom na grupe mladih koji se nalaze u dodatnom riziku. Istraživanje se baziralo na prikupljanju informacija, mišljenja i stavova ispitanika kako oni vide svoju poziciju u društvu, koji su glavni nedostaci, koje su njihove potrebe, da li aktivno traže posao, da li su zaposleni, koje im vještine nedostaju, koji sektor im je najprihvatljiviji, koje su to podsticajne mjere koje poznaju, a koje treba da uvede Vlada kada je riječ o mladima.

U nastavku ćemo dati pregled najrelevantnijih pitanja o ekonomskom i socijalnom položaju mladih ljudi iz datog istraživanja, uz grafički prikaz i obrazloženje dobijenih podataka.

²⁸ Strategija za mlade 2017-2021 (2016), Vlada Crne Gore, str. 27. (www.strategijazamlade.me, pristup 15.6.2022).

Koji su po Vama najveći izazovi sa kojima se mladi suočavaju prilikom pronalaženja posla?

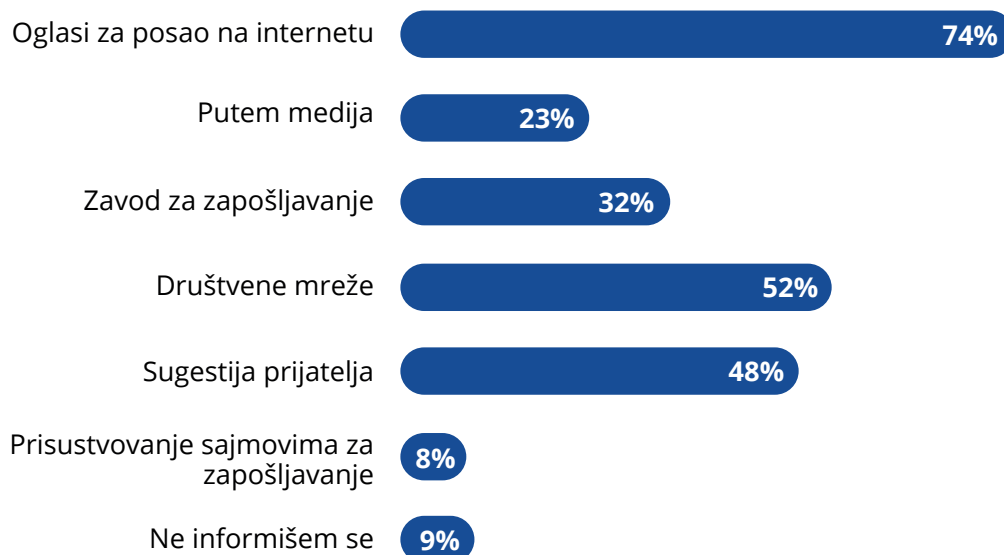

Grafikon 1:

Mladi su u najvećem broju (**čak 75% ispitanika**) istakli nepotizam i partijsko zapošljavanje kao najveći problem sa kojima se mlade osobe u Crnoj Gori suočavaju prilikom pronalaženja posla. Nadalje, istraživanje pokazuje da je sledeći problem prilikom zapošljavanja nedostatak radnog iskustva (**49%**), dok **48,6%** mladih smatra da im nedostaje praksa tokom školovanja. Istovremeno, kao jednu od poteškoća prilikom pronalaženja posla, **44,8%** ispitanih ističe loše uslove za rad, a **26,3 %** nedostatak primjenjivih vještina.

Ovaj podatak je svakako alarmantan za nas kao društvo, ukoliko mladi u velikoj većini imaju percepciju da će im prilikom zaposlenja biti neophodne veze, a ne stručnost i znanje koje su stekli tokom školovanja i vaninstitucionalnog usavršavanja. Svakako, ovo stvara i poremećen sistem vrijednosti kod mlađe populacije, a i jedan je od glavnih uzroka demotivacije kod mladih.

Uglavnom na koji način se informišete o slobodnim radnim mjestima?

Grafikon 2:

Istraživanje je pokazalo da se mladi najčešće o novim radnim mjestima informišu **putem oglasa za posao na internetu**. Odgovori **74%** ispitanika idu u prilog ovoj tezi. Takođe, veliki procenat mladih ispitanika (**51,8%**) koristi društvene mreže kao sredstvo informisanja o slobodnim radnim mjestima, dok **48,2%** koristi sugestiju prijatelja. U nešto manjim procentima mladi se informišu putem ZZZCG (**32%**), medija (**22,7%**) i sajmova za zapošljavanje (**8,2%**). Sa druge strane, **9,4%** anketiranih ističe da se uopšte ne informiše o novim radnim mjestima.

Iako su platforme poput društvenih mreža vrlo pristupačne i često koriste mladima za informisanje, ipak bi zvanični kanali državnih institucija koje se bave zapošljavanjem morali u većoj mjeri da se pozabave promocijom usluga, da češće i kreativnije informišu oko slobodnih mjesta, budu otvoreniji prema zainteresovanim stranama itd.

Šta po Vama najviše demoralise mlade prilikom potraživanja posla?

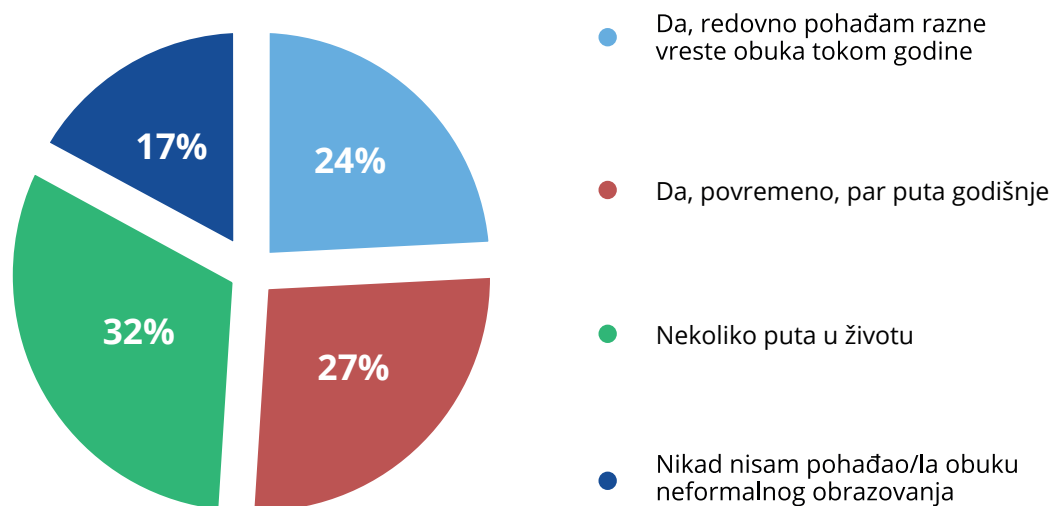

Grafikon 3:

Čak **63,2%** ispitanih u anketi je navelo niske plate kao nešto što najviše demoralise mlade prilikom traženja posla. Visok procenat ispitanih (**57,8%**) takođe navodi da ih najviše demoralise vjerovanje da je određeno radno mjesto unaprijed nekome obećano. Nadalje, mladi vjeruju da je demoralisuje to što su uslovi za rad loši (**44,6%**), da su zahtjevi za posao veći od nivoa kvalifikacije i znanja (43,8%), te prevelika očekivanja poslodavaca (**37,3%**) i nedostatak slobodnog vremena (**23,7%**)

Ovi procenti pokazuju generalan problem sa kojim se mladi u Crnoj Gori suočavaju prilikom potraživanja posla. Mladi su ovim poslali jasnu poruku da je nužno, prije svega, ukinuti nepotizam i partijsko zapošljavanje, a da se kroz pametnu i manje rizičnu ekonomsku politiku postignu bolji uslovi i veće plate, kako bi mladi ipak imali motiv da rade i stvaraju u svojoj zemlji.

Da li ste nekada bili polaznici određenih programa ili obuka neformalnog obrazovanja za sticanje dodatnih znanja i vještina - obuke, radionice, seminari?

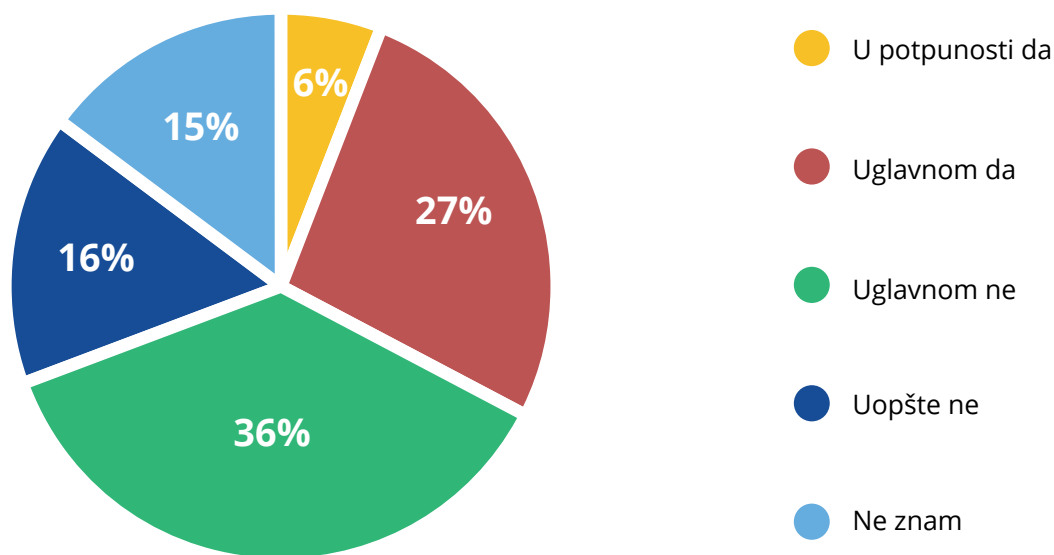

Grafikon 4:

U ovom slučaju, istraživanje je pokazalo određeni balans među mladima kada su u pitanju vidovi neformalnog obrazovanja za sticanje dodatnih znanja. Među ispitanima, **31,6%** je nekoliko puta u životu pohađalo obuke, radionice ili seminare, dok je nešto manji procenat (**26,6%**) povremeno učestvovao u sličnim vidovima neformalnog obrazovanja. Sa druge strane, **24%** mladih ističe da redovno prisustvuju ovakvoj vrsti obuka, dok **16,9%** ispitanika kaže da nikada nisu pohađali obuke, radionice i seminare ovog tipa.

Od velikog značaja za mlade bilo bi da shvate važnost neformalnog obrazovanja. Primjera radi, formalno obrazovanje ne mora da korespondira sa zahtjevima tržišta. S druge strane, čak i za radne profile koji su potrebni industrijama i kompanijama, a proizvedeni na fakultetima i višim školama, problem obično predstavlja nedostatak iskustva i konkretnih vještina. Zato je većini fakultetski obrazovnih kadrova često potrebno da se doškoluje i iskustvo stekne neformalnim obrazovanjem.

Smatrate li da poslodavci prilikom zapošljavanja dodatno vrednuju ukoliko se aplikant i neformalno edukovao?

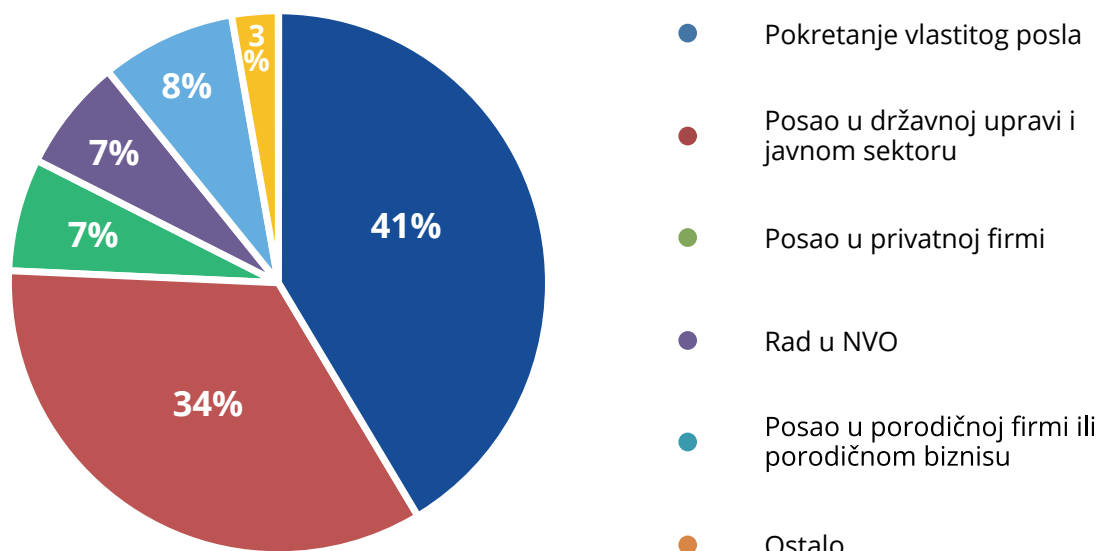

Grafikon 5:

U ovom slučaju, većina ispitanih mladih (**36,4%**) smatra da poslodavci prilikom zapošljavanja uglavnom ne vrednuju činjenicu da se aplikant za posao neformalno edukovao, a **15,9%** mišljenja je da poslodavci uopšte ne vrednuju neformalnu edukaciju kandidata. Ipak, njih **27%** smatra da uglavnom vrednuju, dok **5,7%** misli da u potpunosti vrednuju dodatni vid edukacije kandidata, a **14,9%** ispitanih mladih na ovo pitanje nema formirano mišljenje.

Sticanje formalnog i neformalnog obrazovanja i pronalaženje zaposlenja ne idu nužno ruku pod ruku, ipak poslodavci bi morali da budu malo fleksibilniji i uzmu u obzir dodatne kvalitete kandidata i aplikanta za posao.

Koju od ponuđenih vrsta posla biste preferirali?

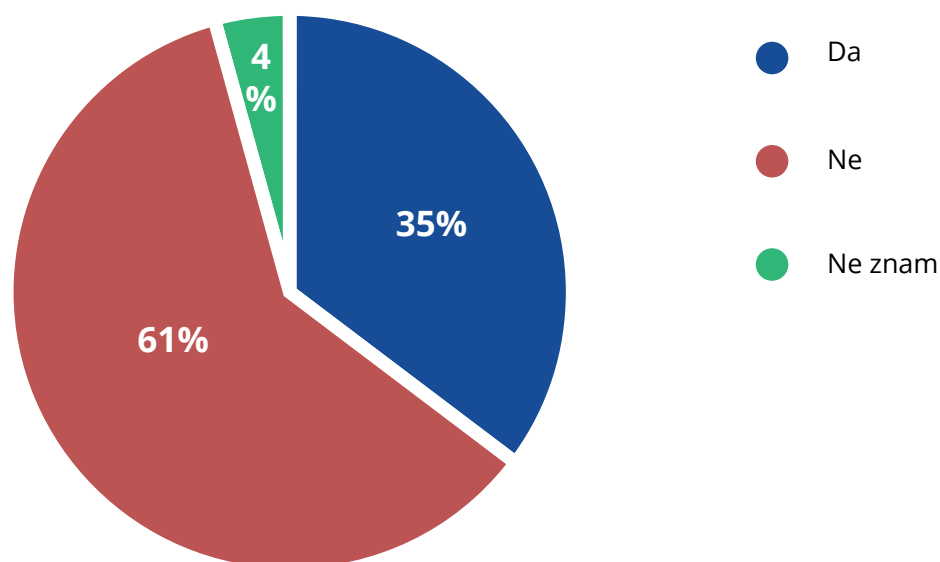

Grafikon 6:

Istraživanje u ovom slučaju jasno pokazuje da bi se **40,7%** mladih najradije opredijelilo za pokretanje vlastitog biznisa, dok bi **33,6%** njih radilo u državnoj upravi i javnom sektoru. Sa druge strane, u nešto manjim procentima mladi bi se opredijelili za rad u privatnim firmama (**6,9%**), NVO sektoru (**6,5%**), porodičnom biznisu (**7,8%**)...

Ovo nam pokazuje, da javni sektor i nije više toliko popularan među mladima, već bi mladi najradnije pokrenuli sopstveni biznis. Imajući u vidu navedeno, neophodno je da država finansijskom i mentorskom podrškom podstakne mlade ljude za sticanje preduzetničkih znanja i vještina.

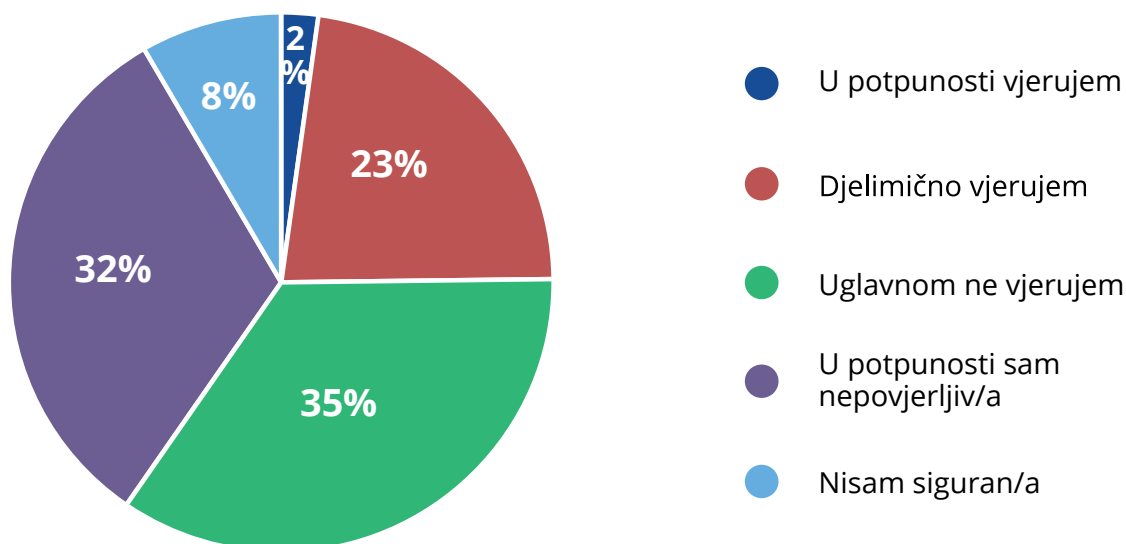
Da li ste se prilikom potrage za poslom obratili nekoj nadležnoj instituciji iz oblasti zapošljavanja (npr. Zavod za zapošljavanje)?

Grafikon 7:

Istraživanje je pokazalo da se čak **61%** mladih ispitanika uopšte ne obraća zvaničnim nadležnim institucijama u oblasti zapošljavanja prilikom potrage za poslom, što upućuje na izvor učestalog problema loše komunikacije mladih i institucija.

Da li i u kojoj mjeri vjerujete institucijama i organizacijama u oblasti zapošljavanja?

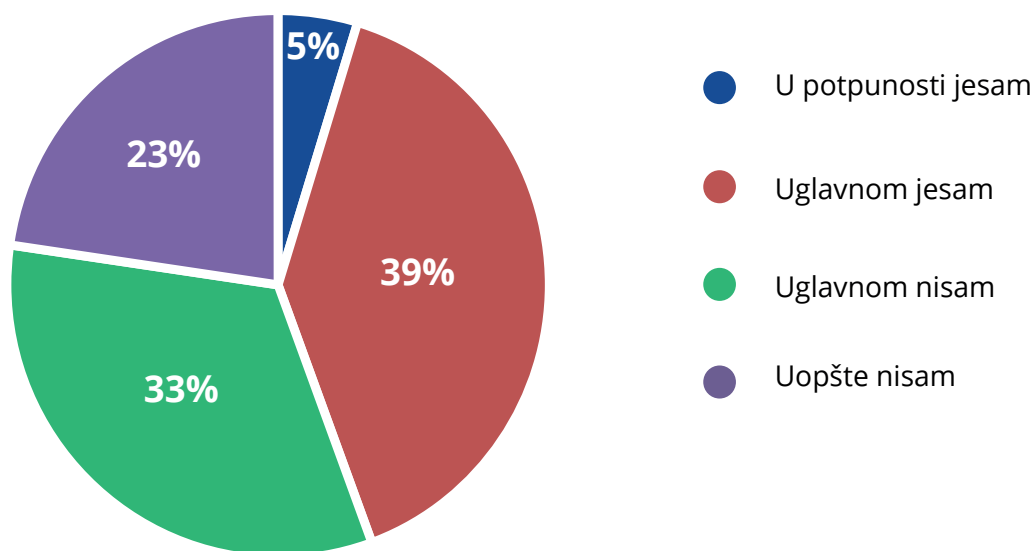

Grafikon 8:

Istraživanje je pokazalo da **35,3%** mladih ljudi uglavnom ne vjeruje u zvanične institucije u oblasti zapošljavanja, dok **31,6%** u potpunosti ne vjeruje. Iz prikazanih rezultata možemo zaključiti da skoro **67%** mladih ljudi nema povjerenja u relevantne institucije u oblasti zapošljavanja. Sa druge strane, **22,9%** mladih djelimično ima povjerenje u institucije, **8,4%** je neopredijeljeno, a veoma mali procenat (**svega 2%**) u potpunosti vjeruje nadležnim institucijama.

Ovaj podatak jasno upućuje na odnos nadležnih institucija u oblasti zapošljavanja i mladih. Kako je već prikazano, mladi u najvećem procentu nemaju povjerenje u institucije, a najčešće razloge možemo pronaći u netransparentnosti, nepristupačnosti, šturim informacijama, izostanku konsultovanja mladih, prekomplikovanim procedurama...

Da li ste zadovoljni svojim ekonomskim položajem ?

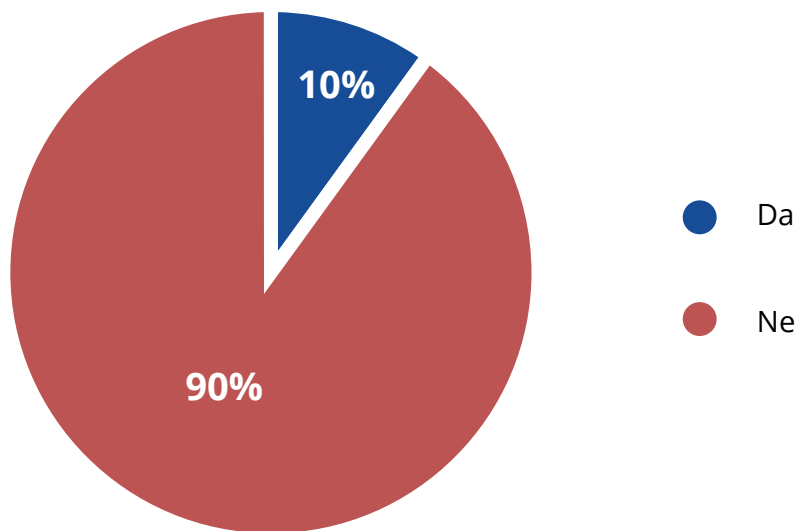

Grafikon 9:

39% mladih je ,odgovarajući na pitanje da li su zadovoljni ekonomskim položajem, istaklo da su uglavnom zadovoljni, a **4,7%** je u potpunosti zadovoljno. Sa druge strane, **32,6%**, odnosno **22,8%** ispitanih odgovorili su da uglavnom nisu ili uopšte nisu zadovoljni svojim ekonomskim položajem.

Iz navedenog možemo zaključiti da preko polovine mladih nije zadovoljno ekonomskim statusom, što je svakako podatak za brigu i moralo bi da bude alarm za nadležne da ovo pitanje postave kao prioritet u narednom periodu.

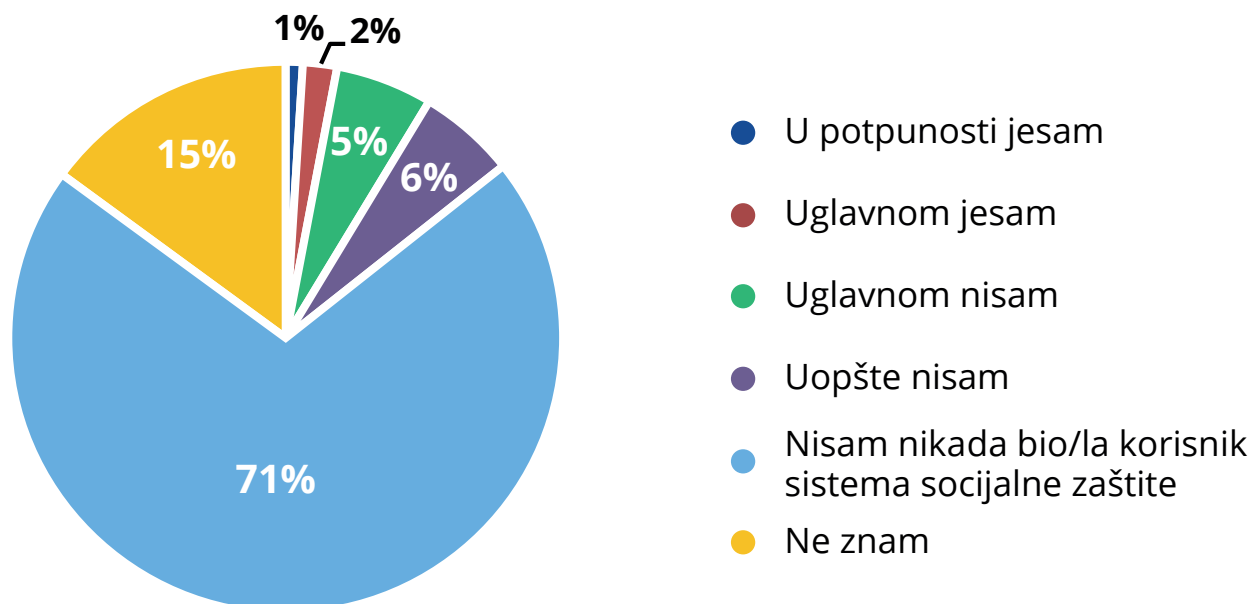
Da li ste trenutno ili ste nekada bili korisnik sistema socijalne zaštite?

Grafikon 10:

Od ukupnog broja ispitanih, istraživanje je u ovom slučaju jasno pokazalao da velika većina (**90%**) nije nikada bila korisnik sistema socijalne zaštite. Sa druge strane, **10%** ispitanih je navelo da su oni ili neki članovi njihove porodice bili korisnici sistema socijalne zaštite.

Ukoliko jeste (ili ste bili) korisnik sistema socijalne zaštite, smatrate da ste nakon izlaska iz sistema spremni za samostalan život?

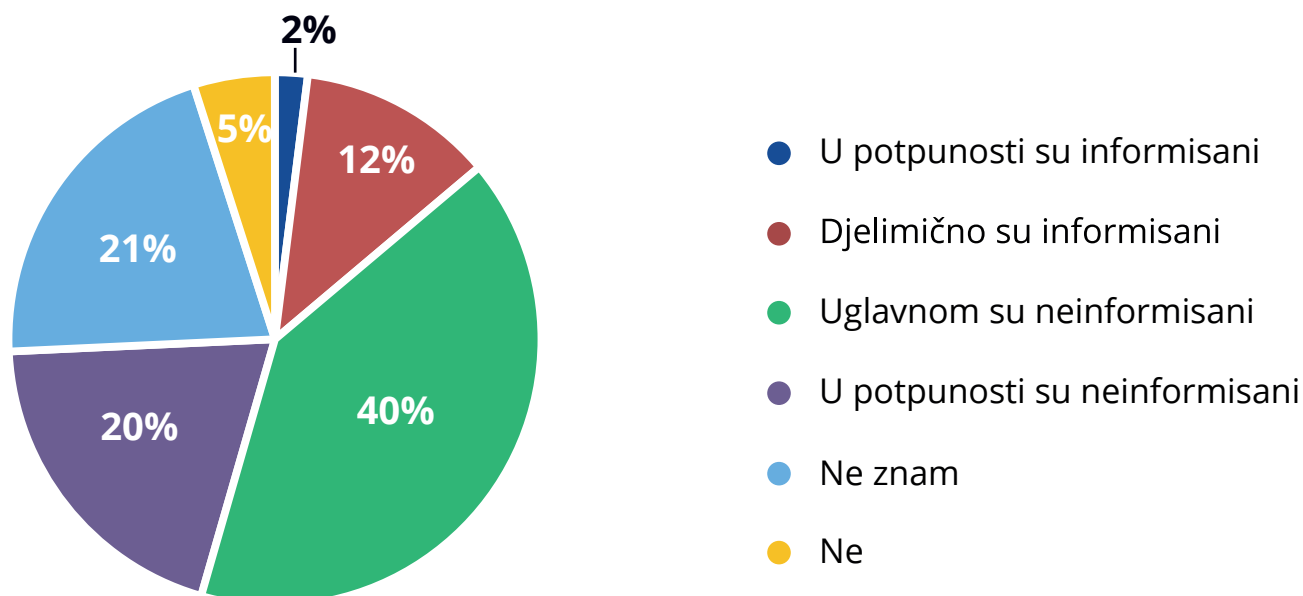

Grafikon 11:

U skladu sa prethodnim pitanjem, **70,9%** ispitanih istaklo je da nije bilo korisnik sistema socijalne zaštite. Sa druge strane, **15,1%** ostalih nije sigurno je li spremno za samostalan život nakon izlaska iz sistema socijalne zaštite. U nešto manjim procentima (**5,1%**) anketni ispitanici ističu da uglavnom nisu spremni za samostalan život nakon izlaska iz sistema socijalne zaštite, dok **5,9%** smatra da uopšte nisu spremni. Samo **1%** mladih korisnika sistema socijalne zaštite misli da su spremni za samostalan život nakon napuštanja sistema socijalne zaštite.

Nešto na šta bi se svakako ubuduće trebalo obratiti pažnja jeste obezbjeđivanje doprinosa razvoju inovativnih usluga za socijalno uključivanje i osamostaljivanje mladih koji se nalaze u nepovoljnim socio-ekonomskim uslovima, kroz razvoj i testiranje socijalno inovativnih pristupa, kao i umrežavanje i mentorska podrška.

Da li smatrate da mladi koji izađu iz sistema obrazovanja ili sistema socijalne zaštite, imaju dovoljno informacija kada je u pitanju zapošljavanje ili za pokretanje sopstvenog biznisa?

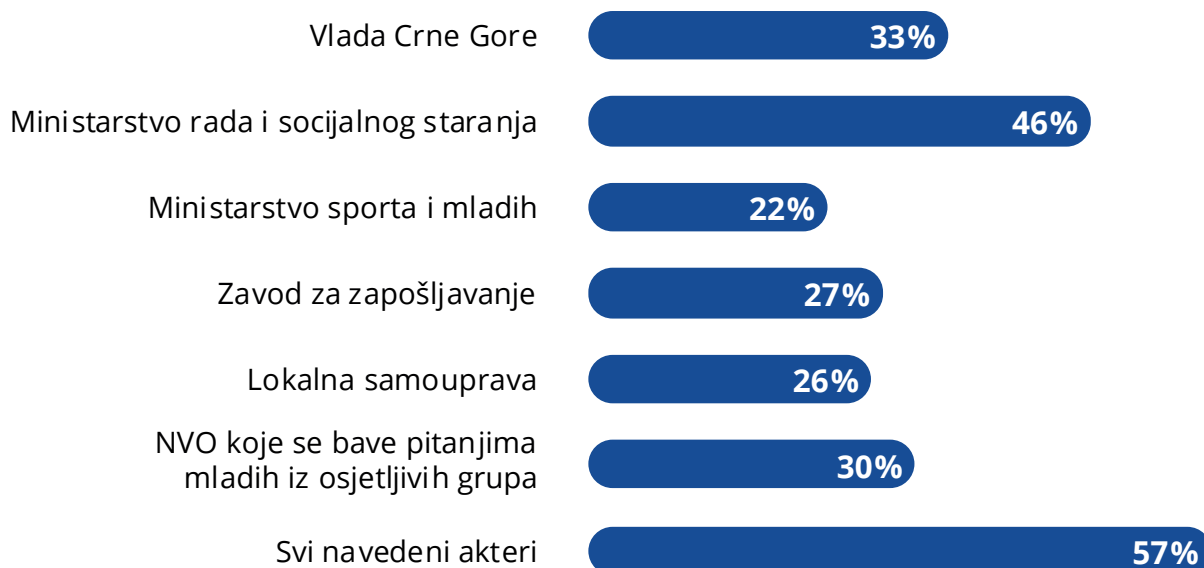

Grafikon 12:

Kada je u pitanju informisanje mladih koji napuštaju sistem socijalne zaštite, a tiče se zapošljavanja ili pokretanja sopstvenog biznisa, istraživanje jasno pokazuje da **40,4%** ispitanih smatra da su mladi iz ove kategorije uglavnom neinformisani o ovoj temi, **19,5%** smatra da uopšte nisu informisani. Iz navedenih rezultata proizilazi da skoro **65%** mladih nisu informisani o mjerama podrške. Da su donekle informisani smatra **11,9%** mladih, dok samo u malim procentima (**2%**) ispitanici misle da su mladi informisani o ovoj temi.

Mladi su, dakle, složni u ocjeni da bi nadležni morali mnogo bolje da informišu korisnike koji su napustili sistem socijalne zaštite o njihovim pravima i mogućnostima kada je u pitanju zaposlenje ili pokretanje sopstvenog biznisa. Mladi iz osjetljivih grupa ne smiju biti marginalizovana i diskriminisana kategorija.

Prema Vašem mišljenju, ko treba da je nadležan za sprovođenje mjera za osnaživanje mladih iz osjetljivih grupa?

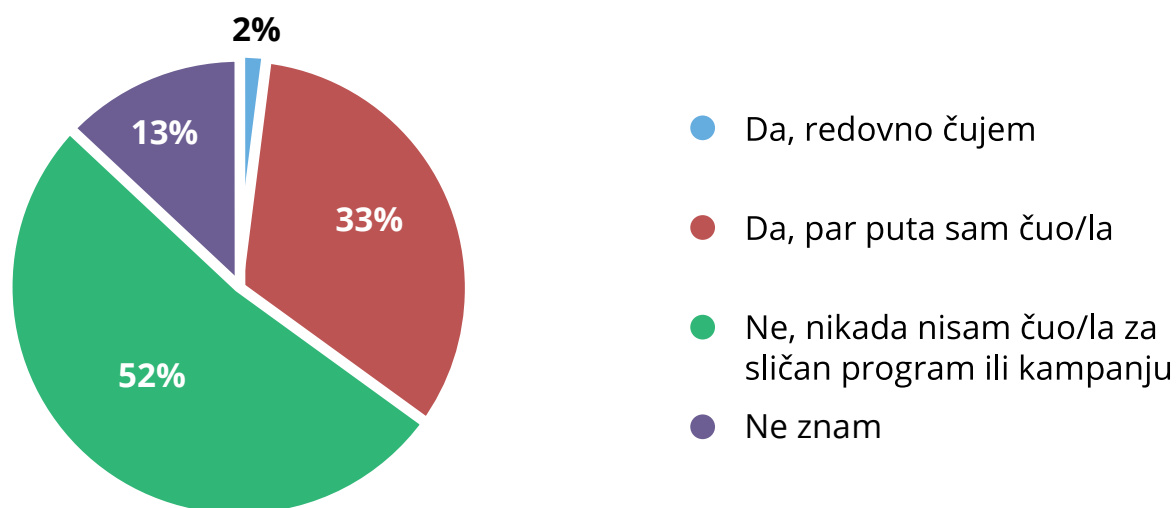

Grafikon 13:

Interesantni su procenti ispitanika povodom toga ko bi trebalo da snosi najviše odgovornosti kada je u pitanju sprovođenje mjera za osnaživanje mladih iz osjetljivih grupa. Da bi Vlada najviše trebalo da se pozabavi ovim pitanjem, smatra **33,2%** mladih. U skladu sa tim, kao dio Vlade, mladi smatraju da su za ovu oblast najodgovorniji Ministarstvo rada i socijalnog staranja (**46,1%** ispitanih) te Ministarstvo sporta i mladih (**22,3%**). Dalje slijede Zavod za zapošljavanje (**26,6%**), NVO koji se bave pitanjima mladih (**29,6%**) i Lokalna samouprava (**25,6%**). Konačno i procentualno najveće – **čak 57,3%** mladih je složno da oko ovog pitanja svi navedeni akteri treba da budu nadležni i odgovorni.

Iako su mladi ljudi naveli da je cjelokupan sistem nadležan za sprovođenje politika i inicijativa za mlade, i mlade iz osjetljivih grupa, svakako, kao neko ko vodi unutrašnju politiku (socijalnu i ekonomsku) Vlada je u centru i neko na koga se mladi najviše uzdaju i oslanjaju u nastojanju da se donesu što bolje i povoljnije mjere za ekonomsko osnaživanje mladih.

Da li ste čuli nekad o programu podrške ili kampanji namijenjenu ekonomskom osnaživanju mladih iz osjetljivih grupa?

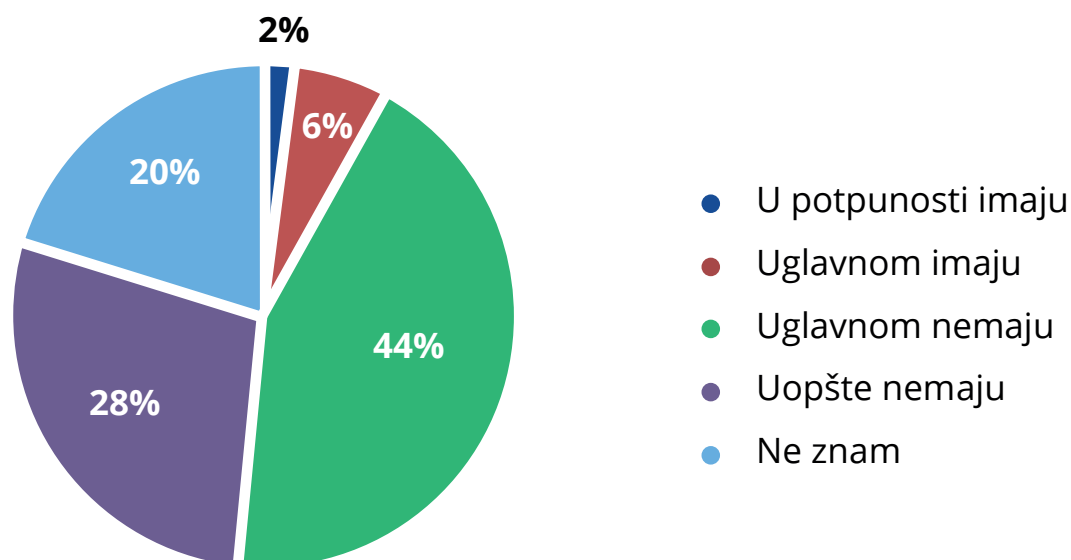

Grafikon 14:

Istraživanje dalje pokazuje da polovina ispitanih mladih (**51,5%**) nikada nije čula za neki program podrške ili kampanju namijenjenu ekonomskom osnaživanju mladih iz osjetljivih grupa, a **13%** se izjasnilo sa „Ne znam”. Sa druge strane, **32,9%** mladih potvrdno je odgovorilo na ovo pitanje, a samo **2%** mladih je uvijek u toku i redovno čuje za ove vrste programa podrške.

Ovo je takođe jedna u nizu stavki koja potvrđuje slabu informisanost mladih i nešto što bi moralo da pokrenu kako nadležne državne institucije, tako i civilni sektor, kako bi mladi i mladi iz osjetljivih grupa bili upoznati sa aktuelnim kampanjama i programskim linijama namijenjenim njihovom ekonomskom osnaživanju.

Da li smatrate da mladi korisnici sistema socijalne zaštite i mladi bez roditeljskog staranja imaju adekvatnu podršku države i institucija sistema?

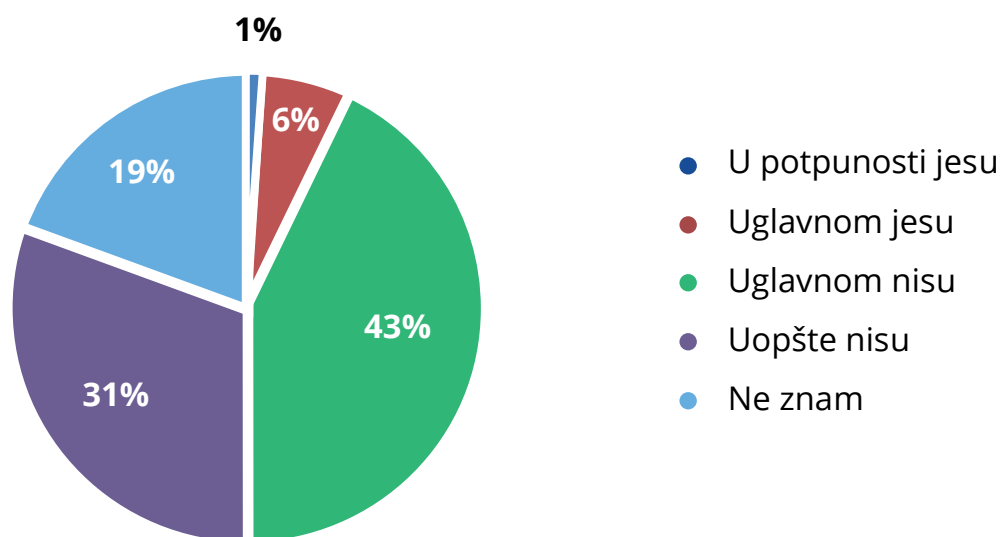

Grafikon 15:

Čak **43,5%** ispitanih mladih smatra da korisnici sistema socijalne zaštite i mladi bez roditeljskog staranja nemaju adekvatnu podršku države i institucija, a **28,2%** ističe da mladi iz ove kategorije uopšte nemaju podršku države i sistema. Iz navedenog možemo da zaključimo da preko **71% ispitanika misli da mladi iz osjetljivih grupa nemaju potrebnu podršku od strane institucija**. Po ovom pitanju, pak, neopredijeljeno je **20,2%** ispitanika, **6%** smatra da uglavnom imaju, dok samo **2%** misli da mladi korisnici socijalne zaštite i mladi bez roditeljskog staranja u potpunosti imaju podršku države.

Iz navedenog se još jednom vidi da mladi nemaju povjerenja u institucije sistema kada je u pitanju podrška mladim korisnicima socijalne zaštite. Obrazlažući ovo detaljnije u posebnom dijelu istraživanja, mladi kažu da ne vide da bilo koja institucija brine o njima i da radi na unapređenju položaja mladih. Smatraju da ove institucije mogu da vode samo računa o mladima iz njihovih partija i da mogu da rade samo u njihovom interesu.

Da li smatrate da su poslodavci u Crnoj Gori senzibilisani za zapošljavanje mladih iz osjetljivih grupa (mladi bez roditeljskog staranja, mladi iz socio - ekonomski ugroženih porodica)?

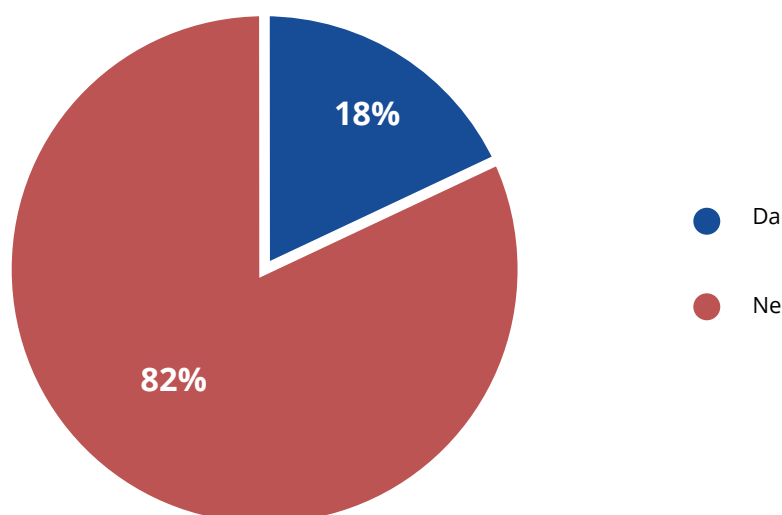

Grafikon 16:

Istraživanje je u ovom slučaju pokazalo da **42,8%** mladih smatra da poslodavci uglavnom nisu senzibilni kada je u pitanju zapošljavanje mladih iz osjetljivih grupa (mladi bez roditeljskog staranja, mladi iz socio-ekonomski ugroženih porodica). Dalje, **31%** ispitanika smatra da poslodavci uopšte nisu senzibilni, dok veoma mali broj ispitanika (**6,2%**) smatra da uglavnom jesu, odnosno da u potpunosti jesu senzibilni (**1%**). Dodatno, mladi su kroz dopunske odgovore izrazili mišljenja tipa: „ne zanima to njih“, „uglavnom nisu, osim ako se sazna preko nekog drugog“, „državne i privatne firme na lokalnom nivou jesu“...

Rješenje koje bi možda moglo da prevaziđe ovakvu vrstu predrasuda su podsticajne mjere podrške, programi i inicijative za zapošljavanje mladih iz osjetljivih grupa, počev od lokalnog nivoa.

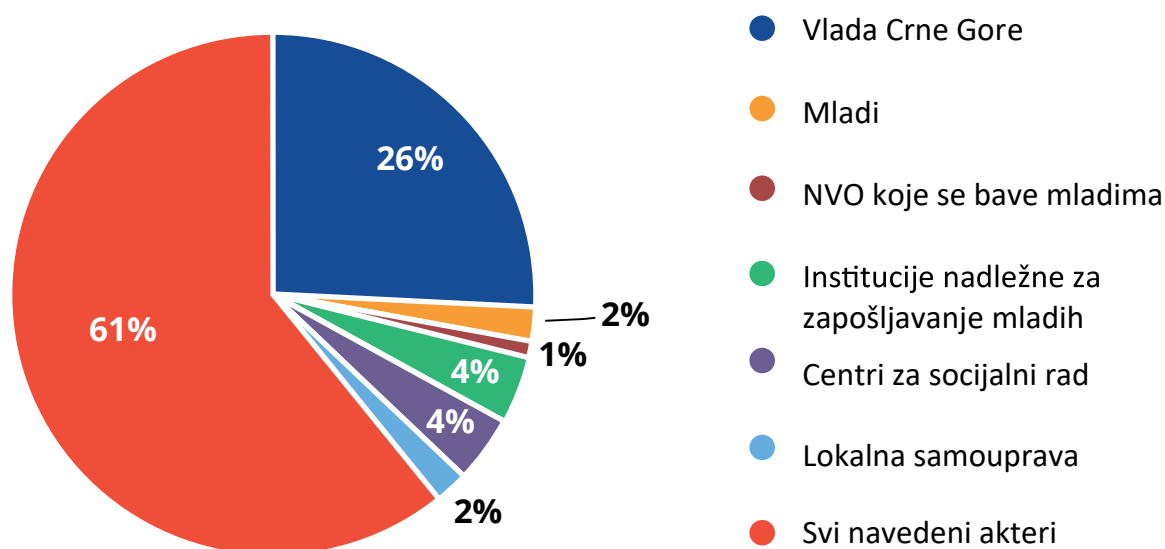
Da li ste čuli za neku organizaciju koja se bavi pitanjima mladih, mladih u riziku i mladih bez roditeljskog staranja?

Grafikon 17:

U ovom slučaju, ogromna većina ispitanih mladih (**čak 81,6%**) nije čula za neku organizaciju koja se bavi pitanjima mladih, mladih u riziku i mladih bez roditeljskog staranja, što upućuje na slabu informisanost mladih povodom ove važne teme i nešto na čemu svakako treba raditi u narednom periodu.

Ko treba da je najodgovorniji za socio-ekonomski položaj mladih u Crnoj Gori?

Grafikon 18:

Kao i kod sličnog pitanja u prethodnom dijelu ove analize ankete, najveći procenat mladih osoba (**60,8%**) smatra da su svi akteri u društvenom i političkom životu podjednako odgovorni za socio-ekonomski položaj mladih i da bi svi trebalo da imaju udjela u kreiranju politika, donošenju i sprovođenju mjera podrške itd.

Ipak, značajan procenat ispitanih (**25,5%**) ističe Vladu Crne Gore kao najodgovornijeg subjekta kada je u pitanju socio-ekonomski položaj mladih. Nakon Vlade slijede institucije nadležne za zapošljavanje mladih (**4% ispitanih**), Centri za socijalni rad (**3,5%**), mladi (**2,4%**), Lokalna samouprava (**2%**), NVO sektor (**1,4%**)...

Mladi su budućnost države i ovo pitanje je svakako nešto čime treba da se bave svi navedeni akteri, svako je dužan da podjednako da doprinos ka ostvarenju cilja. Naravno, Vlada je kao kreator politika i donosilac odluka svakako najodgovornija.

3.2. Preporuke mladih za ekonomsko osnaživanje

U okviru istraživanja, mladi od 15 do 30 godina su odgovarali na pitanje "Šta biste preporučili našoj Vladi da uvede kao podsticajnu mjeru ekonomskog osnaživanja mladih u Crnoj Gori?", čime smo htjeli da shvatimo šta mladi žele i oslušnemo njihove potrebe kada je u pitanju njihov ekonomski položaj.

U sklopu istraživanja **75% mladih ljudi je označilo nepotizam i partijsko zapošljavanje kao glavni problem i prepreku prilikom pronalaženja posla**, ali i kao problem društva uopšte. Nakon toga, mladi su iskazali zabrinutost zbog **nemogućnosti sticanja radnog iskustva (49%), nedostatka prakse tokom školovanja (48,6%), loših uslova za rad (44,6%), kao i zastarijelog sistema obrazovanja (35,9%) i nedostatka primjenjivih znanja i vještina (25,9 %)**. Takođe, primjetno je da je jedan od glavnih nedostataka **nemogućnost institucija da shvate šta su problemi i potrebe mladih, kao i realizacija aktivnih mjera za prevazilaženje datih problema**.

„Želimo zapošljavanje mladih po osnovu kvalifikacija, a ne članstva u političkim partijama. Kada bi se tome stalo na kraj, položaj obrazovane i kvalifikovane radne snage bi se znatno unaprijedio.“ – ovo je samo jedna u nizu sličnih poruka koje su mladi putem našeg upitnika jasno poslali donosiocima odluka i Vladi kao kreatoru politika u oblasti ekonomskog osnaživanja mladih.

Istovremeno, kao jedan od problema mladi su prepoznali i loš i zastarjeo sistem obrazovanja i neusklađenost tog sistema sa tržištem rada. U cilju poboljšanja ovog segmenta, mladi preporučuju: usklađivanje sistema obrazovanja sa tržištem rada, uvođenje plaćene prakse tokom pohađanja srednje škole, radionice, seminare i ljetnje škole koje bi obogatile listu vještina mladih i pripremile ih za tržište rada, bolji sistem obrazovanja, sistem mjerenja kvalifikacija i obrade testova za prijem u državne firme, kako bi se osiguralo da u firmama koje zapravo brinu o sistemu rade kompetentni i kritički nastrojeni ljudi.

U nastavku su navedeni neki od konkretnih problema, preporuka i rješenja od strane mladih ljudi, koje su oni istakli kroz naše istraživanje:

- *“Informacione programe za osnivanje sopstvenih biznisa, upućivanje na organizacije koje mogu doprinijeti realizaciji otvaranja sopstvenog biznisa, programi za nužno zapošljavanje lica koji dolaze iz socijalno ugroženih porodica“*
- *„Kreditna sposobnost za mlade na određeno kako bi mogli pokrenuti biznis, jer je jako teško doći do ugovora na neodređeno ili omogućiti da se ugovor na neodređeno dobija brže kako bi mladi mogli planirati budućnost i imali sigurnost“*
- *“Definisanje honorarnih poslova, kako bi mladi koji bi htjeli da rade dok studiraju radili, na nepuno radno vrijeme uz podsticaje poslodavcima da otvore takve pozicije.“*

- *“Kvalitetniji stručni rad u praksi, uz mogućnost ostanka mladih da rade na mjestima gdje su se osposobljavali i eliminacija uslovljavanja političkom pripadnošću.”*
- *“Veće stipendije, veći iznos studentskih kredita, mogućnost part - time poslova.”*
- *“Kao što su preduzeća sa određenim brojem zaposlenih u obavezi da zaposle lica sa invaliditetom, mogla bi se uvesti slična mjera i za mlade koji dolaze iz programa socijalne zaštite.”*
- *“Zapošljavanje mladih po osnovu kvalifikacija, a ne članstva u političkim partijama.”*
- *“Nastavak grantova ZZZCG, jača mentorska podška i savjetovaništa i rad na umrežavanju.”*
- *“Da krene zapošljavanje bez obzira na političko opredeljenje i da oglasi budu realni, a ne da se unaprijed zna čije je radno mjesto. Da mladi imaju život dosljedan građanina, posebno visokoškolci koji su u roku završili studije.”*
- *“Bolji sistem obrazovanja, sistem mjerenja kvalifikacija i radjenja testova za prijem u državne firme, kako bi se osiguralo da u firmama koje zapravo brinu o sistemu rade kompetentni, kritički nastrojeni ljudi. Bespovratna sredstva za ideje, stipendije, i sl.”*
- *“Uključivanje mladih u donošenju važnih ekonomskih odluka na nivou države, dodatno ih stimulirati novčanom podrškom sa pokretanje malih biznisa, pokretanje domaće proizvodnje, usmjeriti novčana sredstva za razvoj poslovnih vještina i aktivno ih uključiti u borbu protiv korupcije.”*
- *“Za početak, da se riješi praksa partijskog zapošljavanja i zapošljavanja preko rodbinskih veza. Zatim, veće mogućnosti za zapošljavanje part-time tokom studiranja u struci za koju se student obrazuje (i da bude plaćen adekvatno za taj part-time job). Kada se mladi zaposle, da se država pobrine da nakon 3 godine stvarno dobiju ugovor za stalno, a ne da omogućava poslodavcima da na legalan način to izbjegnu. Dalje, jeftinije stambene kredite za mlade. Osnivanje nekog centra gdje će mladi moći da se upoznaju sa vještinama 21. vijeka i izađu na globalno tržište putem interneta.”*
- *“Projekat koji je pokrenut od strane IPER i Unije mladih preduzetnika, stimulacija preduzetništva mladih, da obučavaju i zapošljavaju mlade ljude. Jedan sam od korisnika granta. Obučili smo 6 ljudi. Svi imaju mogućnost da rade i razvijaju se, a i nama je to dalo sigurnost i olakšanje da zaposlimo mladi kadar.”*
- *“Fond za finansijsku i logističku pomoć za osamostaljivanje djece od roditelja i život van roditeljske kuće, osnaživanje i bolju koordinaciju Omladinskih klubova (neiskorišćeni potencijal), Osnivanje kancelarije za omladinski rad, praksu i volontersko iskustvo pri ZZZCG koja bi povezala mlade 15-21 sa poslodavcima i institucijama, unaprijediti sistem obavezne prakse u Ministarstvu obrazovanja jer postojeći ne funkcioniše, Formirati Radnu zadrugu pri UCG koja bi studentima organizovano nudila povremene i kratkoročne poslove tokom cijele godine za koje nijesu potrebne posebne kvalifikacije (fizički rad, asistencija, dostava, transport, pomoćno osoblje, uslužne djelatnosti i sl) kako bi im se obezbijedio dodatan izvor prihoda i veći stepen samostalnosti od roditelja, Umrežavanje organizacija koje se bave pitanjima mladih pod okriljem Ministarstva prosvjete.”*
- *“Da se zapošljavaju samo mladi sa adekvatnim kvalifikacijama i obrazovanjem za obavljanje nekog posla, a ne da se zapošljavaju na osnovu rodbinskih/ prijateljskih veza sa neadekvatnim kvalifikacijama. Takodje, ukoliko se uopšte i zaposle, često se njihov rad manje vrednuje, a i plata je mala.”*
- *“Poništavanje priznanja kupljenih diploma i prestanak partijskog zapošljavanja.*
- *“Zagarantovan posao nakon završetka studija, u prvom redu na fakultetima državnog univerziteta u CG, a onda na privatnim fakultetima u CG.”*

- *“Osnaživanje inspekcije rada. Vršiti bolji nadzor konkursa za zapošljavanje i konačno uvesti red u ZZZCG.”*
- *“Cijeniti znanje i prave diplome. Prevazići sistem zapošljavanja pomoću partijskih knjižica i veza.”*
- *“Povoljnije uslove za stambeni kredit! Zadržati mlade tako što će im omogućiti krov nad glavom, samostalnost, a samim tim ih i podstaći da ostanu u CG!”*
- *“Pomoć za početni period za mlade koji odluče da se zaposle (za prevoz/smještaj) u prvih nekoliko mjeseci. Povratna sredstva u periodu od par godina nakon stupanja u stalan radni odnos.”*
- *“Laka dostupnost fondovima za pokretanje sopstvenog biznisa, pravo na sopstveni krov nad glavom.”*
- *“Mislim da je osnaživanje mladih samo dio osnaživanja cijele populacije. Problem su niske plate koje ne omogućavaju socijalnu mobilnost ni u kakvom smislu.”*
- *“Programi stalnog upošljavanja sa obukama za navedenu profesiju, mentorska podrška, institucionalna podrška, podsticaji za osamostaljivanje od roditelja (povoljni krediti za mlade)”*
- *“Obezbeđivanje praksi i različitih vidova obuka za mlade iz svih regija, kako bi stekli iskustvo, dodatno znanje i shvatili šta ih interesuje (čime žele da se bave).”*
- *“Programe slične pripravničkom radu, ali dužeg trajanja uz mogućnost stalnog zaposlenja.”*
- *“Više edukativnog sadržaja iz domena digitalnih tehnologija i preduzetništva.”*
- *“Efikasnija kontrola programa stručnog usavršavanja. Pare se troše u nekim slučajevima nesvrishodno. Kontrolom takvih slučajeva možda bi se dala mogućnost mladima da program traje duže pa se stekne iskustvo u trajanju od 2 godine.”*
- *“Dodatni budžet za osnaživanje mladih, pored aktuelnih preduzetničkih programa treba uvesti programe za osnaživanje mladih koji se bave kreativnim poslovima.”*
- *“Kreditnu sposobnost za mlade na određeno kako bi mogli pokrenuti biznis jer je jako teško doći do ugovora na neodređeno ili omogućiti da se ugovor na neodređeno dobija brže kako bi mogli mladi planirati neku budućnost i imali sigurnost.”*
- *“Od velike koristi bilo bi uvođenje plaćene prakse tokom pohađanja srednje škole, osim toga značajne su i korisne radionice, seminari, ljetnje škole koje bi obogatile listu vještina mladih i pripremile ih za tržište rada.”*
- *“Najveći problem u CG je partijsko zapošljavanje. Kada bi se tome stalo na kraj, položaj obrazovane i kvalifikovane radne snage bi se znatno unaprijedio, a za one manje kvalifikovane, organizovati kurseve i obuke.”*
- *“Dodjelu stanova mladim bračnim parovima, dodjelu bespovratnih sredstava za pokretanje biznisa i mentorstvo, uvođenje novih zakona o zaposlenju mladih, kreditne povlastice za mlade koji hoće da se osamostale.”*
- *“Omogućiti mladima da se zaposle, jer je među njima veliki broj onih koji zaista žele da doprinesu napretku ove države. Iskustvo je u redu da bude poželjno, ali kako mlada osoba od 20-ak godina da ima iskustvo, kad je svaki poslodavac odbije jer nema “dovoljno iskustva”. Da bi imali iskustvo, moramo da radimo.”*

Kao što možemo vidjeti, anketirani mladi su složni u ocjeni da njihov sveukupan položaj u Crnoj Gori nije na zadovoljavajućem nivou i da kroz kreativne i konstruktivne ideje žele da se čuje njihov glas.

Poslali su jasnu poruku da žele da im država bude oslonac, a ne prepreka, da im bude partner, a ne protivnik u nastojanju da se zaposle, ostvare svoje ideje putem pokretanja biznisa i poboljšanja ekonomskog statusa. Od izuzetne važnosti je, takođe, uključivanje mladih u sve društvene procese i u donošenje važnih društvenih i ekonomskih odluka na nivou države, dodatno stimulisanje novčanom podrškom za pokretanje malih biznisa, pokretanje domaće proizvodnje, usmjeravanje novčanih sredstava za razvoj poslovnih vještina itd.

Suština je da je mladim ljudima potrebno ohrabrivanje, jer je trenutna pasivnost, razočaranje i određena vrsta nepovjerenja direktan uzrok ponašanja zajednice prema formalnom i neformalnom obrazovanju, u koji se po ocjenama mladih (ali i generalnom mišljenju) nedovoljno ulaže. Kada bi mladi imali «vjetar u leđa» od strane bilo koje institucije ili organizacije, vjerujemo da bi mnogima bilo lakše započeti svoj rad, biznis i postali bi aktivniji i ekonomski stabilniji.

Vrednovanje rada, truda i znanja, prevashodno od strane donosilaca odluka i poslodavaca, bi doprinijelo većem samopouzdanju, aktivnosti mladih i ekonomskom osnaživanju. Takođe, potrebno ih je pravovremeno i kvalitetno konsultovati pri definisanju programa i informisati o postojanju inicijativa za socio-ekonomsko osnaživanje, kako bi oni koji žele da se aktiviraju znali kome da se obrate za podršku i pomoć, a sve u cilju boljeg položaja i ekonomske sigurnosti mladih.

Mentorskom podrškom do ekonomske sigurnosti mladih

